

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**М.РЫКУЛБЕКОВ ат.
КЫРГЫЗ ЭКОНОМИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИНЕ КАРАШТУУ
МАМЛЕКЕТТИК БАШКАРУУ АКАДЕМИЯСЫ**

Д 08.17.543 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК.336.61(545.2)

Жапаров Турдубек Турдалиевич

**Кыргыз Республикасында инновациялык ишмердүүлүктү каржылык
камсыздоо: теория, практика жана чечүү жолдору**
08.00.10 – каржы, акча айлантуу жана насыя

экономика илимдеринин доктору илимий даражасын алуу
үчүн жазылган диссертациясынын
Авторефераты

Бишкек- 2018

Диссертациялык иш Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин экономикалык факультетини «Финансы» кафедрасында аткарылды.

Илимий кеңешчи: экономика илимдеринин доктору, профессор
Сарыбаев Айылчы

Расмий оппоненттер: экономика илимдеринин доктору, профессор
Жолдошева Тамара Юлдашевна

экономика илимдеринин доктору, доцент
Бексултанов Азисбек Абдилкариевич

экономика илимдеринин доктору, профессор
Кулуева Чынара Раимкуловна

Жетектөөчү уюм: кафедра «Финансы и кредит»
Кыргызско-Российского Славянского
университета им. Б.Н. Ельцина.

Диссертациялык ишти коргоо 2019-жылдын 18-январында саат 14-00дө М. Рыскулбеков ат. Кыргыз экономика университетинин, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу мамлекеттик башкаруу Академиясынын илимдин доктору (кандидаты) окумуштуу даражасына изденүүгө коргоо боюнча Д 08.17.543 диссертациялык кеңештин отурумунда өтөт, дареги 720033, Бишкек шаары, Тоголок Молдо көчөсү, 58.

Диссертациялык иш менен М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин китепканасынын илимий залында таанышса болот. Дареги: 720033, Бишкек шаары, Тоголок Молдо көчөсү, 58.

Автореферат 2018-жылдын 17 ноябрында таркатылды

Д 08.17.543 диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
э.и.к, доцент

Байтерекова Г.С.

ЖУМУШТУН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨЛҮШҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуугу. Кыргыз Республикасынын экономикасынын өнүгүүсүндө өндүрүшкө кошумча энергетикалык жана сырьелук ресурстарды тартууга таянган, кеңейтилген кайра өндүрүүнүн экстенсивдүү тиби басымдуулук кылуу уланууда, бул болсо ишканалардын, анын ичинде өнөр-жайлардын төмөн инвестициялык-инновациялык активдүүлүгү тууралуу күбөлөндүрүп турат.

Инновациялык активдүүлүккө инвестицияларды тартуу менен кеңейтилген кайра өндүрүүнүн интенсивдүү тиби боюнча өндүрүштү ишке ашырууга мүмкүндүк бербегендиктин башкы себептери болуп инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун негизги булагы катарында өнөр-жай ишканаларынын жеке каржылык каражаттарынын жетишсиздиги, ошондой эле алардын өзүн-өзү актоосуна жана оң натыйжасына жетүүдө жогорку деңгээлдеги тобокелдиктин жана киргизилип жаткан инновациялык долбоорлордун наркынын өтө жогорку деңгээли эсептелет.

Биздин республикада инновациялык өнүгүүнү стимулдаштырууда салттуу каржылык инструменттерди жана механизмдерди колдонуу экономиканы модернизациялоону жана инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүүнү камсыз кылбайт.

Түзүлгөн кырдаалда экономиканы модернизациялоо жана өнүгүүнүн инновациялык жолуна которуу Кыргыз Республикасы үчүн негизги маселелеринен болуп саналат. Бул иште негизги база болуп институционалдык, уюштуруучулук жана мыйзамдык шарттар менен камсыздалган, заманбап каржылык механизмдердин негизинде инновациялык процесстерди сапаттуу каржылык камсыздоо болушу абзел. Өнөр-жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүгүн стимулдаштыруучу, заманбап каржылык механизмдерине биздин экономикага салыштырмалуу жаңы, бирок өнүккөн өлкөлөрдө мурдатан бери колдонулуп келе жаткан төмөндөгүдөй инструменттерди кошсо болот: фонддук рынок, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк, лигинг, банктык насыялар, венчурдук каржылоо, салыктык стимулдаштыруу жана башкалар.

Ушуга байланыштуу экономиканын реалдуу секторуна кошумча инвестицияларды тартууга мүмкүндүк берүүчү, учурдагы салттуу каржылоону жакшыртуу жана өнөр-жай ишканаларынын ишмердүүлүктөрүн каржылык камсыздоонун заманбап ыкмаларын колдонуу мааниге ээ.

Инновациялык ишмердүүлүктү стимулдаштыруучу, заманбап каржылык механизмдердин жетиштүү изилденбегендиги, ошондой эле берилген суроодо теоретикалык жана практикалык мүнөздөгү өзүнчө бир чечилбеген көйгөйлөр белгиленген теманы аныктоого, изилдөөнүн максатын жана маселесин коюуга түрткү болду.

Диссертациянын темасынын ири илимий жана мамлекеттик программалар менен байланышы. Диссертациялык иш «2040-ж. чейин Кыргыз Республикасында инновациялык өнүгүүнүн стратегиялары», «2035-ж. Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн инновациялык модернизациясынын концепциялары», 2016-2021-ж. аралыгында Кыргыз Республикасында мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү өнүктүрүүнүн программалары, 2017-2025-ж. Кыргыз Республикасында мамлекеттик

каржыларды башкарууну өнүктүрүүнүн стратегиялары, 2020-ж. чейин КМШ мүчө-өлкөлөрдүн инновациялык кызматташуусунун мамлекеттер аралык программасы алкагында аткарылган.

Изилдөөнүн максаты жана маселелери. Диссертациялык иштин максаты Кыргыз Республикасында инновациялык ишмердүүлүккө теориялык негиздеме берүү жана каржылык камсыздоонун механизмдерин иштеп чыгуу болуп саналат.

Коюлган максатка жетишүү үчүн диссертациялык изилдөөдө төмөнкү маселелерди чечүү аныкталган:

- экономикалык өнүгүүдө инновациялардын жана иновациялык процесстердин теоретикалык негиздерин системалаштыруу;
- өнөр-жай ишканаларында инновациялык ишмердүүлүктү каржылоого болгон теоретикалык негиздерди жана практикалык мамилелерди ачуу жана жалпылоо;
- өнөр-жайдагы инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүүнүн өзгөчөлүктөрүн аныктоо жана алардын абалына комплекстүү анализ жүргүзүү жана инновациялык өнүктүрүүгө өбөлгө болуучу шарттарды түзүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу;
- инновациялык ишмердүүлүктү жана илимий чөйрөнү каржылоонун өзгөчөлүктөрү жана абалын баалоону жүргүзүү;
- өнүккөн өлкөлөрдүн тажрыйбасын эске алуу менен инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун механизм жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизүү;
- заманбап шарттарда ата мекендик жана чел элдик практикадагы инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булактарын колдонуунун жана түзүүнүн өзгөчөлүктөрүн изилдөө;
- улуттук инновациялык системасын түзүүнүн белгилүү болгон моделдерин салыштырмалуу анализдөөнүн негизинде Кыргыз Республикасына туура келүүчү моделди негиздөө жана өнөр-жайдын келечектеги өнүгүшүн аныктоо;
- инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булагын тандоо алгоритмин иштеп чыгуу жана анын ишканадагы жеткиликтүүлүгүн аныктоо.

Диссертациялык иштин илимий жаңылыгы төмөндөгүдөй белгиленген:

- инновацияларды жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун теориялык изилдөөлөрү системалаштырылды жана аныкталды;
- инновациялар жана инновациялык ишмердүүлүк түшүнүгүн каржылоонун объектиси катарында автордук көз-караш негизделди жана сунушталды;
- инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун системасынын өзгөчөлүктөрү белгиленди жана негизделди;
- өнөр-жай тармактарында инновациялык ишмердүүлүктүн өнүгүүсүн кармап туруучу факторлор аныкталды, инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун көйгөйлөрү көрсөтүлдү;
- илимий чөйрөнү жетишсиз каржылоонун жана стимул берүүнүн көйгөйлөрү аныкталды жана аларды жакшыртуу багыттары аныталды ;

- чет элдик тажрыйбаны жалпылоонун негизинде инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун механизм жакшыртуу боюнча сунуштар иштелип чыкты;
- инновациялык ишмердүүлүктү жана илимди каржылоонун келечектүү базардык булактарын колдонуу сунушталды жана негизделди: лизинг, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк, венчурдук каржылоо;
- экономикалык өсүү моделдер арасында Кыргыз Республикасында улуттук инновациялык системасын түзүүнүн өзгөчөлүктөрү негизделди;
- инновациялык ишмердүүлүк инновациялардын турмуштук циклин эске алуу менен каржылоонун модели иштелип чыкты, каржылоо булагын тандоо алгоритми жана анын жеткиликтүүлүк критерийи сунушталды.

Алынган жыйынтыктардын экономикалык маанилүүлүгү.

Диссертациялык иште иштелип чыккан илимди жана өнөр-жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүктөрүн каржылык камсыздоонун механизмдерин жакшыртуу боюнча сунуштар республикадагы инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун жаңы экономикалык багыты болуп эсептелет.

Изилдөөнүн **практикалык маанилүүлүгү** – алынган жоболор жана жыйынтыктар инновациялык өнүгүүнү активдештирүү көйгөйлөрүн чечүүгө, илимди жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун механизмдерин жакшыртууга багытталган.

Алардын көпчүлүгү Кыргыз Республикасынын каржы министрлиги, Кыргыз Республикасынын экономика министрлиги, инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоо механизмдерин түзүүдө өнөр-жай ишканалары; Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан укук-ченемдик базаны жакшыртуу боюнча сунуштарды жана көрсөтмөлөрдү, ошондой эле инновациялык саясатты иштеп чыгууда жана жүргүзүүдө бардык деңгээлдеги мамлекеттик бийликтин аткаруу органдары тарабынан колдонулушу мүмкүн. Изилдөөнүн теоретикалык жана практикалык жыйынтыктары окуу процессинде «Инновациялык менеджмент», «Инновациялык экономика», «Долбоордук каржылоо» ж.б. курстарын окутууда колдонсо болот.

Коргоого коюлуп жаткан диссертациянын негизги жоболору:

- Инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоону комплекстүү теориялык жана усулдук койгойлору аныкталган. Инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун жакшы уюштурулган системасы каржы каражаттарын топтоодо шарттарды түзүүгө жана аларды инновациялык процесстердин чечүүчү багыттарында колдонууга мүмкүндүк берет.
- Ички жана сырткы базарларга, атаандаштыкка жөндөмдүү продукцияларды чыгарууга мүмкүндүк берүүчү, илимий жетишкендиктерди өндүрүшкө киргизүү жана илим секторун өнүктүрүү боюнча реформалар аныкталган. Ушуга байланыштуу республикада илимди жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун келечектүү базардык булактарын колдонуу негизделген жана сунушталган.
- Инновациялык ишмердүүлүктү каржылоону камсыздоонун механизмдерин жана стимул берүүнү жакшыртуу боюнча практикалык сунуштар берилген: тактап айтканда инновациялык ишмердүүлүктү

каржылоонун булагы катарында банктык каржылоо, фонддук базары, сунушталган.

– Инновациялык жогорку технологиялык долбоорлорду максаттуу каржылоону ишке ашыруучу атайылаштырылган каржылык институттарды: инновациялык банктар, венчурдук фондорду түзүү сунушу, мамлекеттик бюджеттин каражаттарынын катышуусунда демилгелерди жайылтуунун өзүнчө бир катализатору, анын ичинде үлүштүк каржылоонун негизинде болушу мүмкүн.

– Инновациялык өнүгүүнүн альтернативдүү модели чет элдик технологияларды өздөштүрүүнү ылдамдатуу процесси аркылуу улуттук инновациялык системаны (УИС) жакшыртууга мүмкүнчүлүк берет.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Автор 2020-ж. чейин аралыгында КМШ өлкө-мүчөлөрүнүн инновациялык кызматташуунун Мамлекеттер аралык программасын (Кыргыз Республикасы боюнча), «Кыргыз Республикасынын Мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоорун, «Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы тууралуу», жана «Илим жана мамлекеттик илимий-техникалык саясат жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоорун иштеп чыгууга катышкан.

Изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын сынап көрүү. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда баяндалган жана талкууланган, атап айтканда:

2011-ж. 5-6-декабрда Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат үчүн кадрларды даярдоо тармагы эл аралык форум, Баку ш. Азербайжан, «Заманбап шарттарда КР экономикалык өнүктүрүүнүн көйгөйлөрү жана келечектери» эл аралык илимий-практикалык конференция (Бишкек, 2013-ж.), «2250-стратегиясына ылайык Казахстандын каржылык секторун инновациялык өнүктүрүү: абалы, тенденциялары жана келечектери» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (18-19.12.2014-ж., Алмата ш.), «Экономикалык илим: кечээ, бүгүн, эртең» эл аралык илимий-практикалык конференция (Бишкек, 2014-ж.), «Улуу жибек жолу жана Евроазиялык экономикалык мейкиндик» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (24.04.2015-ж. Бишкек ш.), «Исраиловдук окуулар» эл аралык экономикалык форум, - «Эсеп жана аудиттин эл аралык стандарты жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн экономикасынын интеграциясы: тажрыйба жана келечектер» Ысык-Көлдөгү эл аралык илимий-практикалык конференциясы (июнь 2016-ж.), «Мусакожоевдук окуулар» жыл сайын өтүүчү экономикалык форум, «Көп полярдуу дүйнөдөгү экономикадагы атаандаштыкты жогорулатуу жана көйгөйлөр» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (июнь 2016-ж.), «Глобалдашуу шарттарында Кыргызстандын экономикасын туруктуу өнүктүрүү» эл аралык илимий-практикалык конференция (Бишкек ш., 2016), «Университет, жумуш берүүчү жана коом» республикалык илимий-усулдук конференция (апрель 2017, Бишкек ш.).

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда толук чагылдырылышы. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча диссертациялык изилдөөнүн негизги мазмунун чагылдырган жалпы көлөмү 8,4 басма табак менен 28 илимий макалалары басылып чыккан.

Диссертациянын курамы жана көлөмү. Диссертациялык иш кириш сөз, беш бөлүмдөн, кортундудан жана практикалык сунуштардан, 240 аталыштан турган колдонулган адабияттардын тимесинен, 269 бет текстти камтыйт, анын ичинде 38 таблица жана 10 сүрөттөн түзүлгөн.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөө ишинин актуалдуулугуна, иликтөө денгээлине, темасынын мамлекеттик программалар менен болгон байланышына негиздеме берилген, изилдөөнүн негизги илимий жаңылыктын даражасы аныкталган, иштин экономикалык жана практикалык мааниси ачылган, диссертанттын жеке салымы көрсөтүлгөн.

«Инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун теоретикалык негиздери» деген аталыштагы биринчи главада каржылоонун объектиси катарында инновациялардын жана инновациялык ишмердүүлүктүн теоретикалык негиздери жана экономикалык маңызы каралган, ошондой эле инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун өзгөчөлүктөрү, инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун формалары жана методдору каралган. Учурда Кыргыз Республикасынын экономикасынын көйгөйлөрүнүн бири болуп өнөр-жай ишканаларынын, аларды технологиялык кайра жабдуунун эсебинен чыгаруучу продукциянын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу керектиги эсептелет. Бул көйгөйдү чечүү үчүн жалпы аракеттер керек: мамлекет, илимий жана ишкердик чөйрө өлкөнү инновациялык өнүктүрүүнүн механизмдин куруу зарыл. Чет элдик жана ата мекендик илимий адабияттардын анализи «инновация» түшүнүгүн чечмелөөнүн теоретикалык көз-караш менен бирдиктүү пикир жок экендигин көрсөтүп турат. Бул болсо, инновациялык ишмердүүлүктүн көйгөйлөрү боюнча адабиятта көптөгөн тектеш түшүнүктөрдүн колдонулушу менен тастыкталат.

«Инновация» сөзү жаңы киргизүү же жаңылык сөзүнө синоним болуп эсептелет жана ошону менен катар колдонулушу мүмкүн. Инновация түшүнүгү жаңы продуктыга же кызматка таркатылат, аларды өндүрүү ыкмасы, уюштуруучулук, каржылык, илимий-изилдөөчүлүк жана башка тармактардагы жаңылыктар, коротууларды сарамжалдоону камсыздоочу бардык жакшыртуулар, же ушундай сарамжалдоо үчүн шарттарды түзүүчү эсептелет.

Көпчүлүк изилдөөчүлөр инновацияларды – жаңы продуктылардын, процесстердин жана жабдыктардын пайда болушуна алып келүүчү техникалык, өндүрүштүк жана коммерциялык иш-чаралардын жыйындысы деп эсептешет. Мисалы, Б.Санто өз эмгектеринде инновацияны идеяларды жана ойлоп-табууларды колдонуу аркылуу өз касиеттери боюнча буюмдарды жана технологияларды жаратууга алып келүүчү коомдук, техникалык жана экономикалык процесстер катарында аныктайт. «Инновация» түшүнүгүнө окшош түшүндүрмөнү Б.Твисс төмөнкүдөй берген, ойлоп-табуу жана идея экономикалык мазмунга ээ болгон процесс деп атаган. Бир катар чет элдик окумуштуулар (Н. Мончев, Э. Мэнсфилд, Б.Твисс, Р. Фостер, Й. Шумпетер ж.б.) бул түшүнүктү өз изилдөөлөрүндөгү объекттен жана нерседен көз каранды деп түшүндүрүшөт, ал эми башка авторлор инновацияны мазмуну, ички курамы, масштабы, турмуштук циклинин параметрлери, киргизүү процесстеринин мыйзамдуулуктары боюнча айырмалашат.

Ш.М. Мусакожоев өз эмгегинде, инновация – бул тар мааниде жаңылык киргизүү, кеңири мааниде - илимий изилдөөлөрдүн, иштелмелердин, ойлоп-табуулардын жана ишкердик ишмердүүлүктүн жыйынтыктары, продукциялардын, процесстердин, тейлөөлөрдүн техникалык, экономикалык жана керектөөчүлүк мүнөздөмөлөрүн жакшыртуунун ыкмасы деп белгилейт. Илимдеги жана ишкердиктеги мындай жетишкендиктер жаңы (кошумча) кирешенин булагы болуп калууда, бул болсо, алар өз алдынча базардык талаптуу товар болушу мүмкүн жана өз базардык наркына ээ болушу мүмкүн.

Берилген изилдөөнүн предмети болуп инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун формасы жана методу эсептелет, инновациялар эмес, Кыргыз Республикасындагы ченемдик документтерде жана эл аралык стандарттарда кабыл алынган терминологияларда колдонуу менен чектелүү максаттуу, ошого карабастан түшүнүк аппараты ушуга ылайык чагылдырууну талап кылат.

Берилген категориянын ар тараптуу теоретикалык анализи бизге өз аныктамабызды сунуштоого мүмкүндүк берди, «инновация» деп технологияларга, продуктыларга, тейлөөлөргө же аларды андан ары базарда потенциалдуу керектөөчүгө чейин жылдыруу, алардын муктаждыктарын канааттандыруу маселесин чечүү максатында илимий-изилдөөчүлүк же практикалык ишмердүүлүктүн сапаттык жаңы жыйынтыгы (же алгылыктуу жакшыртылган) деп түшүндүрүлөт. Инновациянын мазмунунун мындайча аныктамасынын артыкчылыгы базарды таануу аркылуу анын максаттуулугун (зарылчылыгын) баалоо критерийлерин орнотуу мүмкүнчүлүгү эсептелет, башкача айтканда инновацияларды киргизүү боюнча приоритеттер аларды керектөөчүлөрдүн кызыкчылыктары боюнча аныкталмакчы, бул болсо өлкөнүн тез сапаттуу экономикалык өнүгүүсүнө алып келет.

Биздин көз-карашта, инновацияны практикага киргизүүдө кандай факторлор инновациялык процесстерди токтотуп коюуга же тездетүүгө жөндөмдүү экендигин билүү зарыл. Инновациялык процесстери өнүктүрүүгө таасир берүүчү негизги факторлору аныкталган жана жалпыланган. Баарынан мурда инновацияларды ишканаларга киргизүүдөн мурун бул факторлор менен кунт коюп таанышууну сунуштайбыз, анткени инновациялык процесстерди куруунун оптималдуу ыкмасын кабыл алуу чечими кабыл алынат. Өз кезегинде «инновациялык ишмердүүлүк» илимий-изилдөөнүн жыйынтыктарын коммерциализациялоо, колдонуу жана жаратууга багытталган аракеттердин жыйындысын же жалпысынан экономиканын жана анын өзүнчө тармактарын эффективдүү каржылоону жогорулатуу максатында практикалык ишмердүүлүктү түзөт.

Анын мазмуну жаңылыктарды киргизүү менен эле токтоп калбайт жана илимий изилдөөлөр менен жетиштүү тыгыз байланышкан, өзүнө келечек инновацияларды иштеп чыгууларды, аяктаган илимий изилдөөлөрдүн жана иштелмелердин жыйынтыктарын ишке ашырууну камтыйт, же базарда таркатылуучу башка илимий-техникалык жетишкендиктерди жаңы же жакшыртылган продуктка карата колдонууну талап кылат.

Инновациялык ишмердүүлүктүн ийгилиги орчундуу даражада каржылык колдоонун ыкмалары жана аны уюштуруунун формалары менен аныкталат. Инновациялык процесс жана башкаруунун объектиси катарында анын өзгөчөлүктөрү инновациялык ишмердүүлүктү алып баруунун жеке эле көп

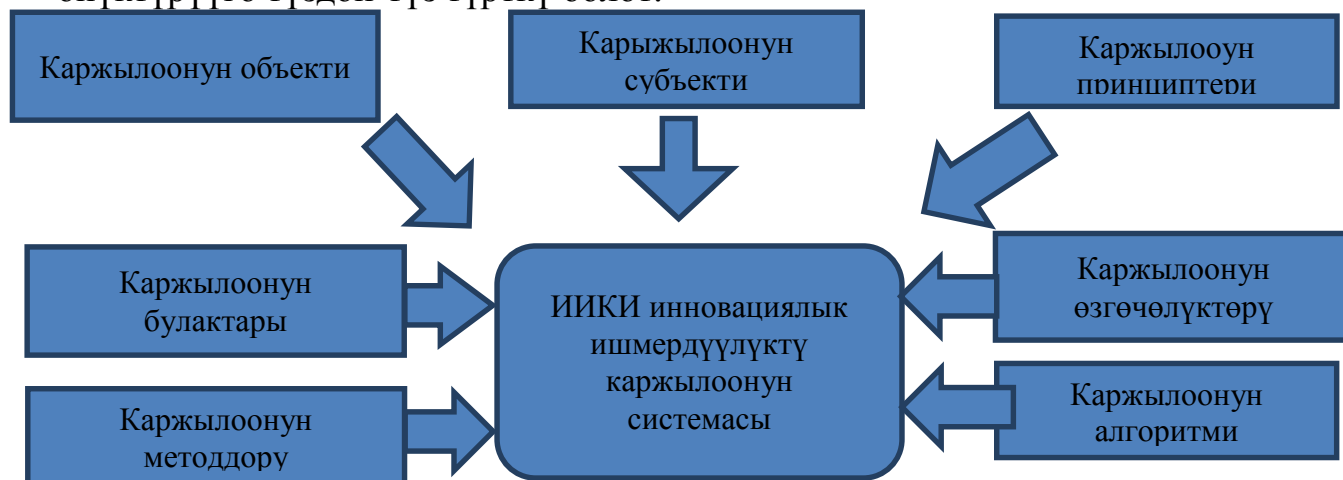
түрдүү формаларынан сырткары, ошондой эле каржылоонун ыкмаларын, методдорун жана формаларын түзөт. Кийинкилер түздөн-түз коюлган максаттардан, маселелерден, масштабдардан жана уюштуруудан көз каранды. Кайсы гана инновация же инновациялык долбоор болбосун каржылык салууларды же каржылык каражаттардын белгиленген суммадагы инвестициясын талап кылат.

«Каржылык камсыздоо» түшүнүгү «каржылоо» түшүнүгү сыяктуу эле каржылык ресурсардын кыймылы менен байланышкан процесстердин мүнөздөмөсү үчүн ар түрдүү тармактарында кеңири колдонулгандардын санына киргендиги менен белгилүү. Ошону менен катар, ушуга дейре бул түшүнүктүн мазмуну, анын орду субъекттин каржылык ишмердүүлүктүн системасында жана практикада колдонуу чөйрөсү боюнча бирдиктүү илимий көз-караш жок.

Биздин пикир боюнча, каржылык камсыздоонун негизги маселеси болуп каржылоонун булактарын тандоо менен каржылык ресурстарды мобилизациялоо, акча каражаттарын тартуу жана алардын колдонуу эсептелет. Каржылоонун ар түрдүү булактарынан түзүлүүчү ресурстар ишканага өз убагында өз милдеттерин аткарууга, каражаттарды жаңы өндүрүшкө инвестициялоого, зарыл болсо кеңейтүүнү жана техникалык кайра жабдууну камсыздоого, илимий изилдөөлөрдү, иштелмелерди жана аларды ишке киргизүүнү каржылоого ж.б. мүмкүндүк берет.

Ошентип, инновацияларды каржылоо белгилүү системанын алкагында ишке ашырылат, аны инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун системасы деп атоого болот. Инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун системасы деп (ИИКИ) каржылык мамилелердин өз ара байланышкан каражаттары аркылуу түзүлгөн жыйындысын жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылоого катышкан субъекттердин жана институттардын механизмдерин түшүнүү керек.

Экономиканын базардык шарттарында каржылоонун субъекттери болуп өз алдынча ишканалар, өнөр-жай компаниялары, каржылык-өнөр-жай топтору, кичине инновациялык бизнес, инвестициялык жана инновациялык фонддор, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары ж.б. Булардын баары тигил же бул ченемде өндүрүү процессине катышат жана инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүүгө түздөн-түз түрткү болот.

Сүрөт 1. Инновациялык ишмердүүлүктү каржылоо системасы

Жогоруда баяндалганды жалпылап, ишканалар, каржылык-өнөр-жай топтор, кичине инновациялык бизнес, инвестициялык жана инновациялык фонддор, жергиликтүү башкаруу органдар, жеке тараптар ж.б. инновациялык ишмердүүлүктөрдү каржылоонун булактарынан болушу мүмкүн. Булардын баары чарбалык процесстерге катышат жана ошону менен бирге инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүүгө түрткү болот.

Биздин пикир боюнча, аталган тармактагы көйгөйлөрдүн бири болуп бирдиктүү түшүнүк аппараттын жоктугу, атап айтканда, инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булактары, методдору жана формалары сыяктуу маанилүү категорияларынын бирдиктүү чечмелөөсү жана түшүнүүсү жок, баарынан мурда инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булактарын жана методдорун, алардын түшүнүктөрүн жана мүнөздөмөлөрүн кароого өтүү керек. Бул жерде, «каржылоо» түшүнүгү «инвестирлөө» түшүнүгү менен тыгыз байланышкан, эгерде каржылоо – бул акча каражаттарынын пайда болушу болсо, инвестирлөө – бул аларды колдонууну түшүндүрөөрүн белгилөө керек. Бирок бул эки түшүнүктөр өз ара байланышкан, б.а. инвестирлөө үчүн каржылоонун булактарын түзүү керек. Ошондуктан көпчүлүк авторлор «инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булагы» түшүнүгүн чечмелөөдө жаңылоодо инновацияларды инвестиция катарында түшүнүшөт жана ошондуктан инвестицияларды каржылоо булагынын классикалык аныктамасын колдонушат.

Инновацияны каржылоо процесси башка объекттерди каржылоодон өтө айырмаланат, бул каржылоо механизмдин колдонууга таасир берет. Ошого карабастан колдонулуучу каржылоонун механизмдеринин өзөгүнө окшош болот.

Каржылоо методу ресурстарды тартуу ыкмасы катарында көрсөтүлгөн кемчиликтерди гана эске албастан, ошондой эле процесс учурунда бурулган инновациялык ишмердүүлүктүн мүнөзү катарында, жаңы идеянын пайда болушунан тартып аны жаратууга чейинки ырааттуу (этаптуу) өтүүнү, базарга чыгарууну жана андан аркы инновациялардын таркатылышын камтыйт.

Бул жерде ар бир этап өзүнүн белгисиздик даражасы жана инновациялык ишмердүүлүктүн тобокелдиги менен мүнөздөлөт.

Ошентип, биздин көз-карашта каржылоонун формасы – бул инновациялык ишмердүүлүктү каржылоо процессинде пайда болуучу, каржылык-экономикалык мамилелердин мазмундарынын сырткы чагылдырылышы. Ушуга байланыштуу жогору берилген каржылоонун булагы, методу жана формасы аныктамалары жеке эле белгисиздикти жана иштелмелердеги тобокелдикти, базарга жаңы продукцияны чыгарууну эске албастан, ошондой эле анын этаптары боюнча коротууларды каржылоону мүнөздөгөн бул ишмердүүлүктү убакытка бурулган ишке ашыруу процессти эсептейт.

«Кыргыз Республикасынын өнөр-жайларындагы инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун заманбап абалы» деген аталыштагы экинчи главада илимий жана инновациялык ишмердүүлүктү, өнүгүүгө тоскоол болгон факторлор аныкталды, илим жана инновацияны каржылоодогу көйгөйлөр аныкталды.

Эгемендүүлүккө жеткен күндөн тартып КМШнын бардык өлкөлөрү үчүн инновациялык өнүгүү өтө актуалдуу болгон. Бул болсо, атаандаштыкка

жөндөмдүү техниканы жана технологияларды бардык тармактарга киргизүүнүн негизинде, анын ичинде өнөр-жайга да, экономикалык өсүүгө жетүүгө мүмкүнчүлүк түзмөкчү.

Биздин республиканын өнөр-жайындагы инновациялык ишмердүүлүктүн анализи үчүн биз тараптан төмөндөгүдөй көрсөткүчтөр колдонулган:

- өнөр-жайдагы инновациялык-активдүү ишканалардын деңгээли;
- инновациялык продукцияны чыгаруунун көлөмү;
- сатып алынган жана берилген технологиялардын саны ж.б.

Таблица 2.1- 2010-2017-ж.ж. КРнын өнөр-жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүктөрүнүн негизги көрсөткүчтөрү

Көрсөткүчтөрү	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Өнөр-жай ишканаларынын жана өндүрүштүн саны, бирд.	2039	1931	1883	1865	1745	1622	1620	1728
Инновациялык-активдүү ишканалардын саны, бирд.	48	38	27	39	62	56	58	47
Инновациялык активдүүлүктүн деңгээли, % да	2,3	1,9	1,4	2,1	3,6	3,5	3,6	2,7
Инновациялык пассивдүүлүктүн деңгээли, % да	97,7	98,1	98,6	97,9	96,4	96,5	96,4	97,3
Бардык өнөр-жай продукцияларынын көлөмү,млрд .сом	126,6	164,4	137,2	169,8	171,1	181,1	205,3	237,2
Экономкалык ишмердүүлүктүн түрлөрү боюнча инновациялык продукциялардын көлөмү, млрд. сом.	1,2	0,41	1,5	1,2	1,3	0,2	0,2	0,3
Өнөр-жай өндүрүшүнүн жалпы көлөмүндө инновациялык продукциянын үлүшү, %.	0,9	0,3	1,1	0,7	0,8	0,1	0,1	0,12

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча автор тарабынан түзүлгөн жана эсептелген.

Анализ көрсөтүп тургандай, республиканын өнөр-жай ишкана комплекстерин кайра калыбына келтирүүнү токтотуп турган жана өнөр-жай өндүрүшүнүн төмөндөшүнө алып келген негизги факторлорго төмөндөгүлөр кирет:

- өнөр-жай комплексин жөнгө салууда мамлекеттин ролунун солгундашы;
- өнөр-жай өндүрүшүнө өздүк сырьелук ресурстарды тартууну стимулдаштыруучу механизмдин жоктугу;
- ишканалардагы начар маркетингдик ишмердүүлүк жана алардагы КР ИИИ өнүкпөгөндүгү;
- ата мекендик продукцияны чыгаруунун атаандаштыкка жөндөмсүздүгү;
- сооданы либерализациялаштыруунун шартында жергиликтүү товар өндүрүүчүлөрдүн кызыкчылыктарын коргоо боюнча протекционисттик саясаттын жоктугу;
- жеке иштелмелерди жана аларды өндүрүшкө киргизүү үчүн инновациялардын жоктугу;
- инновацияларды киргизүүнүн жогорку наркы жана өзүн-өзү актоонун узак мөөнөтү;

- жогорку экономикалык тобокелдик, б.а. инновацияларды өндүрүшкө киргизүүдөн экономикалык пайданын белгисиздиги;
- өнөр-жай ишканаларындагы моралдык жана физикалык эскирүүлөр, аларды жаңылоого инвестициялык каражаттардын зарылдыгы.

Кыргыз Республикасында инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүү үчүн негизги маселелер:

- илимий-техникалык жана инновациялык ишмердүүлүккө мамлекеттик колдоонун практикадагы ар түрдүү формаларын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу;
- кичине илимий-техникалык жана инновациялык ишкердикти өнүктүрүүгө түрткү берүүчү шарттарды түзүү;
- жаңы инновациялык ишканаларды уюштуруу менен керектүү инновациялык инфраструктура түзүү;
- инновациялык ишмердүүлүктү стимулдаштыруу жана өнүктүрүү боюнча приоритеттүү багыттарды тандоо максатында укук-ченемдик базаны иштеп чыгуу;
- экономиканын багыттарын эске алуу менен өлкөнүн бардык аймактарында инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү;
- инвестицияларды инновацияга активдештирүү максатында илим жана техниканын тармагында интеллектуалдык жеке менчикти киргизүү жана өздөштүрүү тармагында мамлекеттик саясаты иштеп чыгуу ж.б.

Инновациялык активдүүлүктүн төмөндөшүн инновациялык ишмердүүлүккө салынган каражаттардын жогорку коммерциялык тобокелдиги менен алардын өзүн актабагандыгы, узак мөөнөттөгү чоң каржылык коротуулардын зарылдыгы менен байланышкан жана инновациялык процесстерди каржылык-насыялык камсыздоонун методдорун жана уюштуруучулук принциптердин жакшы эместиги, инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун укук-ченемдик базанын артта калышы жана салык саясатынын начарлыгы менен түшүндүрүлөт.

Өндүрүштүн реалдуу секторундагы инновациялык процесстерди токтотуп туруучу себептердин бири буйрутмачылардын төлөөгө жөндөмсүздүгү: дүйнөлүк жана ички базар үчүн атаандаштыкка жөндөмдүү продукцияларын чыгарууну камсыздоочу инвестициялык ресурстардын жетишсиздиги, кирешенин эсебинен жана амортизациялык бөлүүлөрдөн түзүлүүчү ишканалардын өздүк фонддору катарында, ошондой эле насыялардын эсебинен жана үлүштүк катышуудан түзүлүүчү себептер.

2010-2017-ж.ж. Кыргыз Республикасындагы өнөр-жай ишканаларын инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булактары боюнча 4-табл. маалыматтардын анализи өзүн-өзү каржылоону, насыяларды жана займдарды колдонуунун артыкчылыгын көрсөттү. Ишканалардын өздүк каражаттары инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булактарынын түзүмүндө доминанттуу абалды ээлейт. Өздүк каражаттардын эсебинен 2004-ж. 34,5% каржыланган, ал эми 2012-ж. алардын үлүшү 2,3 эсе жогорулаган жана 88,8% түзгөн. Ошол эле учурда 2015-ж. өздүк каражаттардын үлүшүнүн 8,8, пайызга чейин кескин төмөндөшүн белгилесе болот, ал эми 2013-ж. 6,5 пайызга чейин. Бул болсо ошол жылдары өнөр-жай ишканалардын инновациялык ишмердүүлүктөрүн каржылоо үчүн негизги банктык насыялар жана займдар

колдонулгандыгы менен түшүндүрүлөт. 2017-ж. инновациялык ишмердүүлүктү каржылоо үчүн өздүк каражаттардын 456,1млн.сом суммада колдонулган же алардын үлүшү 78,2% түзөт. Өздүк булактарды гана колдонуу алгылыктуу каржылык ресурстарды акырындык менен топтоолорду талап кылат, демек, жаңы өндүрүштү түзүү боюнча инновацияга инвестициялар иш жүзүндө мүмкүн эмес кылууда.

Сырткы булактарга карата технологиялык инновацияларга болгон каржылык коротуулары, мамлекеттик бюджеттин жеткиликтүү эмес ролун белгилөөгө болот, 2004-ж. (0,2%) баштап мамлекеттик бюджеттин дефицитинен 2014-ж. чейин каржылоо бөлүнгөн эмес. 2015-ж. инновациялык ишмердүүлүктү каржылоо үчүн мамлекеттик бюджеттен 80,5 млн.сом бөлүнгөн. Биздин көз-карашта, экономикалык кризистин шартында мамлекеттик бюджеттен каржылоо жалпысынан экономиканын өнүгүү деңгээлине таасир берүүчү турмуштук маанилүү инновациялык долбоорлорго гана бөлүнүшү керек.

Төмөндөгү таблицада көрүнүп тургандай, республикадагы ири өнөр-жай ишканалары инновациялык ишмердүүлүктү имитация кылбаганга мүмкүндүк бербеген каржылык каражаттардын жетиштүү көлөмүнө ээ эмес, андыктан дүйнөлүк базар үчүн алдыңкы деп эсептелген инновациялык долбоорлорду каржылоо керек. Ошондой эле алар тараптан жакынкы жылдарга божомолдонгон рентабилдүүлүк кырдаал оң жагына өзгөрүүсүн бекемдей албайт жана каржылоонун булактарына жараша алардын инновациялык өнүгүүсүндө кардиналдуу өзгөрүүлөрдү күтүүгө болот.

Мындан сырткары, республикада колунда бар байлыгын кайра бөлүштүрүүнүн эсебинен пайда көрүү максатында жана инновацияларды түзүү жана киргизүү максаттары жок ишкердиктин өндүрбөгөн тиби басымдуулук кылгандыгын белгилей кетүү керек. Ошондуктан, биздин көз-карашта, ишкердиктин өнүгүүсүнүн негизги көрсөткүчтөрүнүн өсүүсүнө карабастан инновацияларды өнүктүрүүгө кичине жана орто бизнестин салымы байкаарлык эмес.

Өнүккөн өлкөлөрдө атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн деңгээли алгылыктуу даражада илимдин жана жаңы технологиялардын эффективдүү өнүгүүсү менен аныкталат. Илимдин жетишкендиктерин кеңейтилген кайра өндүрүүгө киргизүү көпчүлүк учурда алардын экономикалык өнүгүүсүнүн инновациялык мүнөзүн шарттайт. Илимдин түздөн-түз күчкө карата трансформация процессин анализдеп, үч аспекти белгилөө керек: функционалдык (өндүрүштүк өнүгүүдө илимдин функциясын белгилөө), тарыхый (өнүгүү этаптарын белгилөө), курамдык (илимдин курамы, өндүрүштүк күчтөрдүн түздөн-түз аткарган ролу болгон элементтерди белгилөө). Биздин өлкөдө мындай системаны түзүү баштапкы стадияда турат, бирок анын болушу жана эффективдүү иштеп кетиши жыйынтыгында линиялык моделден жана линиялык эмес которуу аракеттеринин жыйынтыктарына алгылыктуу таасир берет. Башкы звено болгон каржылык институттар эффективдүү инновациялык өнүгүүнү камсыздайт, бирок инновацияларды каржылоого өз алдынча өндүрүштүк мамиле берүүгө жөндөмдүү эмес. Мындан улам инновациялык продукциянын үлүшүн көбөйтүү үчүн институттардын системасы талап кылынат, алар иреттүү жана балансты

сактоо менен иштеп, өнөр-жайдагы инновацияларды каржылоого болгон кайра өндүрүү мамилесин камсыздайт.

Учурда Кыргыз Республикасында илимди өнүктүрүүнүн бирден бир өзгөчөлүктөрү болуп өз алдынча илимий-изилдөө уюмдарынын жана институттардын иш алып баруусу эсептелет.

СССР кыйрагандан кийин көптөгөн союздук мамлекеттер, анын ичинде Кыргыз Республикасы илимдин жана билим берүүнүн мурдагы системасын мураскерлеп алгандыгы белгилүү жана алар төмөндөгүдөй өзгөчөлүктөргө ээ:

- биринчиден, көптөгөн өнүккөн өлкөлөрдөн айырмаланып, фундаменталдык илим, билим берүү системасынан көз карандысыз түзүлгөн жана уюшулган, айрыкча илимдер Академиясында топтолгон;
- экинчиден, изилдөөлөрдүн жана иштелмелердин чоң бөлүгү мамлекеттик академиялык институттарда жана жождордун илимий борборлорунда жүргүзүлөт;
- үчүнчүдөн, илимий-изилдөө секторунун уюмдары жеке менчик формасы жана каржылоонун булактары боюнча негизинен мамлекеттик бойдон калууда.

Таблица 2.2-Өнөр-жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүктөрүн каржылоонун булактары

	2010-ж.		2012-ж.		2013-ж.		2014-ж.		2015-ж.		2016-ж.		2017-ж.	
	млн. сом	%	млн. сом	%	млн. сом	%	млн. сом	%	млн. сом	%	млн. сом	%	млн. сом	%
Каржылоонун булактары боюнча инновацияларга болгон бардык коротуулар	562,5	100	1278,5	100	1437,6	100	4142,0	100	5523,3	100	627,5	100	583,1	100
Анын ичинде ишкананын өздүк каражаттары	515,3	91,6	1136,1	88,8	93,6	6,5	2485,2	61,0	484,1	8,8	514,8	82,0	456,1	78,2
Чет элдик инвестициялар	-	-	95,1	7,5	256,1	17,8	165,7	4,2	7,4	0,1	105,1	16,7	0,5	0,2
Башка, насыяларды жана займдарды кошуп	47,2	8,4	47,3	3,7	1087,9	75,7	1449,7	34,8	4951,3	89,5	7,1	1,3	117,6	20,1
Мамлекеттик бюджет	-	-	-	-	-	-	-	-	80,5	1,6	-	-	8,9	1,5

■ Булак: КР УСК маалыматтары боюнча таблица түзүлгөн.

Бул жагдайлар илимий-изилдөө институттарынын базар чөйрөсү менен белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратууда, инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүүдө кыйынчылыктарды жаратууда.

Республикада акыркы жылдар аралыгында аткарылган илимий-техникалык жумуштардын баасы ички дун продукциясынын 0,2% түзүүдө.

Басымдуу Шериктеш өлкөлөрдө илимге жана проекттик иштерге ИДП карата чыгымдар бир пайыздан ашпайт.

Жыл сайын илимге каражат бөлүштүрүү ИДП карата пайыз менен аныкталган көрсөткүч колдонулат. Биздин республикада 2004 ж. бери илимий-изилдөөгө ИДП карата үлүшү 0.12% денгелинде калууда. Илимий-изилдөөгө бөлүнгөн бюджетин чыгымдары болжол менен төмөнкүчө аткарылууда: 65%- Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер академиясына (УИА), 24% - Билим жана илим министирлигине жана 9%- изилдөө тармагында адистешкен мекемелерине бөлүштүрүлүүдө.

Таблица 2.3- ИДПга карата республикалык бюджеттен илимге бөлүнгөн үлүшү (% менен)

1990	1995	1997	1998	1999	2000	2002	2006	2007	2014	2016	2017
0,75	0,22	0,33	0,21	0,20	0,21	0,17	0,3	0,2	0,13	0,2	0,19

■ Булак: КР УСК маалыматтары боюнча таблица түзүлгөн.

ИДПга карата пайыз менен илим изилдөөгө чыгашалар Испанияда - 3,7%, Иорданияда - 3,3%, Японияда - 2.91% Америка Кошмо Штаттарында - 2,62%; Россияда - 1,6%, Казакстанда - 1,8%, Белорусияда - 2% түзгөн.. Мына ушул себептерден улам, эл аралык уюмдар коопсуздук көрсөткүчтөрүн иштеп чыккан жана экономикалык коркунучтарды аныктаган: эгерде чыгымдар 0,4 пайыздан 2,6 пайзга чейин өлчөмүндө болгону илим-изилдөө иштери гана каржылоону камсыздайт, ИДПга карата 2,6%дан жогору гана экономикалык өнүгүүнүн инновациялык жолун көрсөтөт.

Тилекке каршы, таблицада көрсөтүлгөндөй илимге акыркы жылдары Кыргызстанда ИДПга карата гана 0,21% каражат бөлүнүүдө, же КМШнын башка өлкөлөрүнө салыштырмалуу 10-12 эсе, өнүккөн өлкөлөргө караганда 26-40 эсе аз экенин байкоого болот.

Жалпысынан биздин өлкөдө жалпы илимге бөлүнгөн каражаттардын 63% академиялык илимге, чарбалык жана вуздардын илим изилдөөсүнө- 27% жана агрардык илим изилдөөсүнө 10% жумшалууда.

Мындай төмөн каржылоо биринчи кезекте, абдан төмөн эмгек акынын айынан жөндөмдүү илимий кызматкерлердин көпчүлүгүн экономиканын башка тармактарына кетүүсүнө алып келүүдө.

Кыргызстан да азыркы убакта илим бюджеттен тарабынан үч гана багыт боюнча толук каржыланууда (деп корголгон деп аталган статьялар): эмгек акы, Соцфондго чегерүү жана коммуналдык төлөмдөр(ар дайым эле толугу менен). Илимий иш аракеттерди жүргүзүүдөгү зарыл болгон калган башка позициялар: заманбап илимий жабдуулар жана реагенттерди сатып алуу, эксперименталдык изилдөө, транспорт, жөнөтүү, талаа, саякат, илимий байланыштарды, изилдөөчүлөр, адистерди даярдоо, басып чыгаруу жана башка чыгымдарды каржылоо 3-5% өлчөмүндө гана болууда.

Илимдин бюджеттик камсыздалышын сапаттуу жылдырууга жетишүү үчүн, ошондой эле интеллектуалдык менчикти коммерциализациялоо боюнча иштерди күчөтүү үчүн, илимий-техникалык жана инновациялык ишмердүүлүктү кошумча каржылоонун базардык механизм колдонуу максатында технологияларды өткөрүп берүү керектиги төмөндөгү базалык багыттар боюнча чараларды ишке ашыруу зарыл:

- илимий-изилдөө иштеринин өзгөчө приоритеттүү (чечүүчү) багыттарында ресурстардын концентрациясынын катышы менен салыштырмалуу берилгенде, ошондой эле абсолюттук сыяктуу фундаменталдык илимге мамбюджеттик чыгымдардын этаптуу көбөйүшү;
- илимди жана инновациялык ишмердүүлүктү базалык жана программалык-максаттуу каржылоонун катышын оптимизациялоо;
- КР УИА түзүмүн рационализациялоонун жана уюмдун курамынын негизинде академиялык секторго тартылган персоналдын санын оптимизациялоо жана алардын кызматкерлерин кайрадан аттестациялоо;
- илимди жана ИИИ долбоорлорун каржылоо системасын жакшыртуу;
- ИИИ долбоорлорун сынактык тандоо системасын иштеп чыгуу жана киргизүү;
- эл аралык критерийлердин негизинде илимий изилдөөлөрдүн эффективдүүлүгүн рейтингдик баалоонун системасын түзүү;
- илимий-изилдөө мекемелердин ишмердүүлүктөрүнүн жыйынтыктары боюнча каржылык стимулдаштыруунун системасын киргизүү.

Илимди сапаттуу бюджет менен камсыздоодо жана интеллектуалдык менчикти коммерциялоо иш аракеттерин күчтөөдө, рынок механизмдерин колдонуу менен кошумча каржылоо булактарын тартуу үчүн технологияларды өткөрүп берүү үчүн биздин пикирибиз боюнча төмөнкү негизги багыттар боюнча иш-чараларды ишке ашыруу зарыл:

- жогорку артыкчылык (негизги) фундаменталдуу илим изилдөө багыттары боюнча ресурстарын топтоо менен бирге, абсолюттук жана салыштырмалуу мааниде да негизги илим боюнча мамлекеттик бюджеттин чыгашалары, акырындык менен жогорулатуу;
- поэтапное увеличение расходов госбюджета на фундаментальную науку, на особо приоритетных (ключевых) направлениях научно-исследовательской работы;
- оптимизация численности персонала, занятого в академическом секторе, на основе рационализации состава и структуры организаций НАН КР и переаттестации их сотрудников;
- разработка и внедрение системы конкурсного отбора проектов НИР;
- создание системы рейтинговой оценки эффективности научных исследований на основе международных критериев;
- внедрение системы финансового стимулирования по результативности деятельности научно-исследовательских учреждений. При низком рейтинге научно-исследовательских учреждений должны приниматься меры организационно-управленческого характера, вплоть до их ликвидации в качестве отдельной научной организации, а при высоком рейтинге научно-

исследовательских учреждений должны выделяться дополнительные финансовые ресурсы.

Экономиканы куруу атайын билимдерге негизделген өлкөлөрдө илимий жана инженердик-техникалык потенциалын өнүктүрүү маанилүү мааниге ээ экендиги белгилүү. Ушуга байланыштуу биздин көз-карашта, маанилүү багыттардан болуп илимий-изилдөө секторун өнүктүрүү, изилдөөлөрдү жана иштелмелерди каржылоо жана алардын иштеринин жыйынтыктарын өндүрүшкө киргизүү керек.

Учурда Кыргыз Республикасында илимдин ар түрдүү тармактарына тийиштүү илимий-техникалык потенциалдын уюткусу деп аталганы сакталган. Бирок экономикалык өсүү темпине реалдуу таасир берүүгө жөндөмдүү, аны маанилүү технологиялык ресурска айландыруу үчүн экономикадагы инновациялык процесстерди алгылыктуу активдештирүү керек, ага жетүүнүн маанилүү механизми болуп инновациялык инфраструктураны түзүү эсептелет.

Республикада соңку жылдары аткарылган илимий-техникалык иштердин наркынын чондугу ички валдык продуктынын (ИВП) 0,2% түзөт. Шериктештиктин көпчүлүк өлкөлөрүндө илимге жана долбоордук иштерге болгон коротуулардын деңгээли ИВП карата бир пайыздан ашпайт.

Азыркы учурга чейин биздин өлкөдө илим жана инновациялар чөйрөсүндөгү ишмердүүлүк мыйзамдары менен: «КР Улуттук илимдер академиясы тууралуу» (2002-ж.), «КР илим жана мамлекеттик илимий-техникалык саясаттын негиздери» (1994-ж., 2008-ж. редакциясында), 2008-ж. 17-октябрдагы № 231 «КР илимий-техникалык саясаттын системасы тууралуу», «КР инновациялык ишмердүүлүк тууралуу» (1999-ж.) регламенттейт.

Бул мыйзамдарда негизинен илимдин иш аткаруусундагы институционалдык көйгөйлөрү белгиленген жана ошону менен бирге илимий ишмердүүлүктү уюштуруунун жаңы формасы жана инновациялык ишмердүүлүк, илимге киргизилген инновацияларды колдоого багытталган так жазылган аракеттер жок. Бирок биздин көз-карашта илимди жана инновациялык ишмердүүлүктү колдоо тармагында мыйзамдуулукту колдонуунун укуктук суроолору чечилген эмес.

Атап айтканда:

- мыйзамдуулукта эффективдүү инновациялык инфраструктураны түзүү үчүн механизмдердин жоктугу (кичине инновациялык ишканалар, технопарктер, бизнес-инкубаторлор, кластерлер);
- илимий жана интеллектуалдык ишмердүүлүктүн жыйынтыктарын коммерциализациялоонун механизмдери жеткиликтүү мыйзамдуу жөнгө салынган эмес;
- инновациялык ишмердүүлүктүн субъектттери ортосундагы уюштуруучу, укуктук жана экономикалык шарттарды бекемдөөчү, илимий, илимий-техникалык жана инновациялык ишмердүүлүктүн кепилдиги, мамлекеттик бийлик органдары жана инновациялык продукцияны керектөөчүлөр менен мамилелер жөнгө салынган эмес;
- изилдөөлөрдүн жана иштелмелердин жыйынтыктарын колдонуу чөйрөсүндө мамлекеттик жана жеке секторлордун өз ара кызматташуусунун укуктук суроолору чечилген эмес.

Мекеменин илимий-изилдөө төмөнкү рейтингинде уюштуруучулук-башкаруу мүнөзүндөгү чаралар көрүлүшү керек, өзүнчө илимий уюмду жоюп жибергенге чейин, ал эми жогорку мекеменин илимий-изилдөөсүнүн жогорку рейтингинде кошумча каржылык ресурстар бөлүнүп берилиши керек.

«Инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун механизмдери» деген аталыштагы үчүнчү главада инновациялык ишмердүүлүктүн өнүгүүгүсүн комплекстүү анализдөөнүн негизинде өнөр-жай тармагында анын өнүгүүсүн токтотуп турган факторлор аныкталган, ошондой эле инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун көйгөйлөрү белгиленген, чет элдик тажрыйбаны жалпылоонун негизинде инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоонун механизмдерин жакшыртуу боюнча сунуштар жана пикирлер иштелип чыккан.

Жогоруда белгиленгендей, биздин республикада экономиканы өнүктүрүүнүн басымдуу бөлүгү сырьелук багыттан түзүлгөн жана инновациялык ишмердүүлүк түптөлүү стадиясында турат. Ошондуктан мамлекеттик маселелердин бири болуп өлкөнүн экономикасын экономикалык өнүктүрүүнүн экспорттук-сырьелуктан инновациялык моделге өтүүгө зарыл экендиги белгиленген.

Бул жерде мамлекеттин негизги маселелери инновациялык саясатты ишке ашыруу үчүн мыйзамдык базаны түзүү, инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүү үчүн мамлекеттик каржылоону колдоо, ошондой эле илимдин жана бизнестин ж.б. өз ара байланышын камсыздоо керек.

Инновациялык саясатты ишке ашыруу үчүн негизги инструменттердин бири болуп каржылоо системасы эсептелет, анткени илимий изилдөөлөрдү өткөрүүдөн баштап аларды ишке киргизүүгө чейин инновациялык ишмердүүлүктү ишке ашыруунун интенсивдүүлүгү белгилүү даражада аларды каржылык камсыздоонун мүмкүнчүлүктөрү менен аныкталат. Базар экономикасынын шартында каржылоонун системасы өлкөнүн экономикалык абалынан өзгөрүлмө шарттарына адекваттуу жооп бериши керек.

Өнүккөн өлкөлөрдүн практикасында инновациялык ишмердүүлүктү стимулдаштыруу жана өнүктүрүү үчүн аларды түз жана кыйыр деп бөлүүгө мүмкүн болгон мамлекеттик каржылоонун ар түрдүү методдору колдонулат. Бул методдордун катышы экономикалык кырдаал жана мамлекеттик жөнгө салуу концепциясы менен аныкталат.

Сүрөт. 3.1. Инновациялык ишмердүүлүктү мамлекеттик каржылоонун методдору

Өнөр-жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүктүн абалынын анализи көрсөтүп тургандай учурда инновациялык процесстерге мамлекеттин катышуусу таза декларативдик мүнөздү алып жүрөт.

Биздин пикир боюнча, мамлекет өз деңгээлинде түздөн-түз өзүнүн катышуусу менен бирге инновациялык ишмердүүлүккө жеке капиталды тартуу боюнча керектүү шарттарды камсыз кылышы керек, инновацияларды каржылоодо, ошондой эле ишканалардын инновациялык ишмердүүлүктү активдештирүү үчүн байкаарлык салыктык жеңилдиктерди киргизүү жолу менен стимулдаштыруунун заманбап методдор колдонулду.

Жүргүзүлгөн анализге ылайык ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүн каржылоонун негизги булагы катарында алардын өздүк каражаттары, тартылган каражаттары эсептелет. Алардын үлүшүнө орто эсеп менен бардык каржылоо булактарынын 70,1% туура келет. Ушуга байланыштуу инновациялык процесстердин мотивациялык механизм жана базар чарбачылыгынын экономикалык мыйзамдарынын талаптарын эске алуучу амортизациялык саясатын түзүү зарылдыгы бышып жетилген. Ушул максат үчүн инновациялык-активдүү ишканалар үчүн негизги өндүрүштүк фонддордун тездетилген амортизациясын киргизүү сунушталат.

Учурда инновациялык ишмердүүлүктү насыялоо улуттук экономика үчүн актуалдуу жана маанилүү болуп эсептелет. Экономиканын реалдуу секторун каржылоонун жана банктык насыялоонун ар түрдүү аспекттерин окуп-үйрөнүүдө жетиштүү кеңири базага карабастан инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун көйгөйлөрүнө жана инновациялык экономиканы өнүктүрүүгө насыялык институттардын таасирине жетиштүү көңүл бурулбагандыгын белгилесе болот.

Займдык каражаттардан инновацияларды каржылоо, албетте, өнөр-жай ишканаларын бир топ тобокелдүү экендиги белгилүү, анткени жаңы киргизилген кошумча кирешелердин жыйынтыгында алуу же албай калуу фактысынан көз каранды, насыяны кайтарып берүү керек, (көпчүлүк учурда, насыялык келишимдин мөөнөтү бүткөнгө чейин бөлүктөр боюнча) пайыздар гана төлөнөт. Бирок ишкананын насыя төлөөгө жетиштүү жөндөмдүүлүгүндө, ошондой эле инновациялык долбоорлордун коммерциялык келечектүүлүгүндө, ишке ашырууда насыя колдонулган учурда займдык каражаттарды мобилизациялоо тезирээк ишке ашырылышы мүмкүн, мисалы, жаңы акцияларды базарга жайгаштырганга караганда же уюштуруучуларды издөө.

Экономикадагы каржылык кирүүнү анализдөө үчүн иште агрегирленген көрсөткүчтөрдү колдонобуз. Келтирилген эсептөөлөрдүн негизинде биз каржылык кирүүнүн көрсөткүчтөрүн алдык.

Таблица 3.1- Кыргыз Республикасынын экономикасына коммерциялык банктардын каржылык кирүүсүнүн көрсөткүчтөрү (млрд. сом)

Көрсөткүчтөрү	2010-ж	2011-ж	2012-ж	2013-ж	2014-ж	2015-ж	2016-ж	2017-ж
ИВП өткөн жылдагы бааларда	220,4	286,1	310,5	355,3	400,7	423,6	458,0	521,0
МО (банктан сырткары акчалар)	41,5	47,2	54,5	61,9	51,9	53,1	69,3	84,5
М2 (Мо+ депозиттер, эсептик счетту кошуу, улуттук валютада)	53,7	62,1	77,5	91,0	82,4	82,3	115,4	142,9
М2Х-кеңири акча масса(М2+ депозиттер, эсептик счетту кошуу, чет элдик валютада)	69,2	79,5	98,5	120,9	124,5	143,1	164,0	193,4
Монетизациянын Коэффициенти= $M2X/BВП \times 100\%$	40,2	27,8	31,7	34,0	31,1	33,8	35,8	37,1
Депозиттер/МО $\times 100\%$	82,2	68,0	80,0	94,7	150	193,8	154,5	143,9
Депозиттер / ВВП $\times 100\%$	15,5	11,2	14,0	16,5	19,4	23,7	23,4	23,3
Насыялар/ ВВП $\times 100\%$	11,2	10,9	12,9	15,2	19,7	22,2	20,4	20,8
Активдер /ВВП $\times 100\%$	27,6	23,6	28,1	31,3	34,3	42,0	38,9	38,0

Булак: Таблица КР УБ жылдык отчетторунун негизинде автор тарабынан түзүлгөн.

2010-2017-ж. ичинде монетизация коэффициентинин орточо деңгээли 33,5 % түзгөн, бул көрсөткүч чет өлкөлөрдө бир нече эсе ашары белгилүү. Банктан сырткары депозиттердин акчага карата мамилесинин кийинки көрсөткүчү орточо 117,6 пайызды түзөт. Бул коэффициент акчалардын бир бөлүгү банктан сырткары топтолгондугун көрсөтүп турат жана мамлекет тарабынан текшерүүгө алынбайт. Ошону менен бирге соңку жылдары берилген көрсөткүчтөн өсүүсү жүрүп жаткандыгын байкоого болот.

Мындан сырткары жогоруда айтылган коэффициенттерди төмөндөгүдөй коэффициенттер катарында колдонууга болот: депозиттердин, насыялардын мамилелери, ИВП активдердин жалпы көлөмү жана башкалар. Биздин изилдөө үчүн маанилүү көрсөткүчү болуп насыялардын ИВП мамилеси эсептелет, 2010-ж. эсептөөдөн көрүнүп тургандай бул коэффициент 11,2 пайыз түзгөн жана 2017-ж. 9,6 пайызга чейин өскөн. Анализдеген мезгил үчүн насыянын ИВП болгон мамилесинин көрсөткүчүнүн орточо мааниси 16,1 пайыз түзөт. Бул болсо, коммерциялык банктардын көпчүлүгү өндүрүштү насыялоону эмес, экономиканын материалдык эмес башка секторун жактырышат.

Биздин көз-карашта өнөр-жайды каржылоодо коммерциялык банктардын пассивдүү ролунун негизги факторлору төмөндөгүлөр эсептелет:

– биздин банктар чоң эмес жеке капиталга жана активдерде төмөн салыштырмалуу салмакка ээ, ошентип банктардын өздүк каражаттары чоң эмес жана ушуга байланыштуу инновациялык долбоорлорду узак мөөнөткө насыялоону ишке ашыра алышпайт.

– берилип жаткан насыялар өтө жогорку пайыздык чен жана насыялоонун кыска мөөнөтүнө ээ, негизги каражаттарды сатып алууга, атаандаштыкка жөндөмдүү, сапаттуу продукцияны чыгарууну пландоого мүмкүндүк бербейт;

– инвестициялар банктык ишмердүүлүктү жөнгө салуунун эрежелерине ылайык тобокелдик капитал формасында коммерциялык банктардын өздүк капиталдарын азайтууга алып келет;

– узак мөөнөттөгү капиталдык салуулардын тобокелдик даражасы бул салуулардын кирешесинин потенциалдуу мүмкүн ченеми менен туура келбей калууда.

– коммерциялык банктардын ишмердүүлүгүн башкы маселеси болуп акча операцияларынын ишенимдүүлүгүн жана коопсуздугун камсыздоо, бул салынган каражаттарга карама-каршылыкка, тобокелдик инновациялык долбоорго кирет.

Ошентип, биздин өлкөдө инновациялык долбоорду каржылоо үчүн банктык насыяны колдонуу кеңири таркалууга ээ эмес. Биздин республикадагы насыялык система негизинен насыялоонун салттуу формасын колдонуу менен жөнөкөй эле кайра өндүрүүнүн камсыз кылат, көпчүлүк учурда кыска мөөнөттөгү, инновациялык өнүгүүнү стимулдаштырууга катышпай эле экономиканын реалдуу секторунун капиталдык базасына модернизациялоого багытталган. Эгерде биздин банктар каражаттарды топтоодо өздөрүнүн коммерциялык артыкчылыктарын далилдей албаса жана аларды экономиканын реалдуу секторуна багыттай албаса, анда бул функциялар каржылык стабилдүү шарттагы кирешенин жаңы булактарын издөөгө ыңгайлашкан чет элдик банктарга өтүшү мүмкүн экендигин белгилей кетүү керек.

Азыркы учурда чет элдик банктардын жагымсыз таасири байкалбай эле, бирок КР ЕАЭБ кириши менен өлкөнүн базарына жаңы банктар кириши мүмкүн, ЕАЭБ башка мүчөлөрүнө базарга жеткиликтүүлүгүн кеңейтиши ыктымал.

Өткөрүлгөн анализ көрсөтүп тургандай, экономикалык субъекттер үчүн насыяларды алуу маселесиндеги көйгөйлөрдүн бири болуп насыялоо үчүн документацияларды топтоо жана даярдоо, бизнес-пландарды түзүү, инвестициялык-инновациялык долбоорлорду баалоо эсептелет.

Начар иштелип чыккан долбоорлордун ишке ашырылышы чоң каржылык жана материалдык мамлекеттик ресурстарды коротууга алып келет, андыктан масштабдуу, көлөмдүү ресурсту жана узак мөөнөттөгү долбоорлор мамлекеттин катышуусу сырткы мамлекеттик текшерүү органы тарабынан экспертиза менен коштолушу керек. Жогоруда айтылгандан улам келечекте банктык насыя биздин өлкөдө инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун эффективдүүрөөк булактарынан бири болмокчу.

Биздин өлкөбүзгө инновациялык чөйрөнү тейлеген насыялык мекемелердин кызыкчылыктарын жогорулатууга багытталган радикалдуу чараларды көрүү талап кылынат, тактап айтканда:

- коммерциялык банктар жана банктык насыялык уюмдар үчүн мамлекеттик кепилдиктердин жеткиликтүүлүгүн камсыздоочу инновациялык ишмердүүлүктү насыялоо тууралуу мыйзам долбоор кабыл алуу, бул болсо, биздин көз-карашта, белгиленген сумманын өлчөмүндө мүмкүн болгон зыянды насыя берүүчүгө кайтарып берүү тобокелдигин минималдыштырууга мүмкүндүк берет;

- инновациялык насыялардын банктык фонддун түзүү же мамлекет тарабынан атайлаштырылган инновациялык банктарды түзүү, алардын каражаттарын инновацияларды өнүктүрүүгө жана экономиканын приоритеттүү тармактарынын ишканаларын модернизациялоого багыттоо керек.

Мындай кадам ишканалар үчүн насыялык ресурстардын жеткиликтүүлүгүн камсыздайт жана насыялык тобокелдикти төмөндөтөт;

- инновациялык ишмердүүлүктү насыялоону стимулдаштыруу жана колдоо.

Жогоруда айтылгандан, келечекте биздин республикада банктык насыя инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун эффективдүүрөөгүнүн бири болушу мүмкүн деп белгилесе болот.

Фонддук базар, базар экономикасынын каржылык базардын бөлүгү катарында инновациялык ишмердүүлүктү каржылоо максатында каржылык ресурстарды түзүүнүн өз механиздери аркылуу жүргүзүү мүмкүнчүлүгүнө ээ. Ишканалардын бюджеттик жана өздүк каражаттары жетишсиз болгон учурда, коммерциялык банктардын узак мөөнөттөгү жана жеткиликтүү насыялар менен камсыздоо мүмкүнчүлүгү жок болгон учурда, инвестицияларды тартууну фонддук базар механизми аркылуу жүргүзүлгөндө, анда инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун маанилүү булагынын бири болуп эмиссиянын жыйынтыгында жана баалуу кагаздарды – облигацияларды жана акцияларды таркатуудан алынган каражаттар, ошондой эле айлантуудан алынган киреше болушу мүмкүн.

Баалуу кагаздарды чыгаруу менен инвестициялык ресурстарды тартуу эмиссиондук каржылоо аталышын алып жүрөт жана инновациялык фирманын ири салууларын ишке ашыруу үчүн каражаттарды байкаарлык тартууга түрткү болот. Акциялардын эмиссиясы жеке эле фирманын негиздөөчүлөрүнө уюштуруучулук киреше алып келбей, ошондой эле иштиктүү операцияларды кеңейтүү үчүн зарыл каражаттарды алууга мүмкүндүк берет. Инновациялык фирма кошумча каражаттарды тартуу үчүн базарда ар түрдүү баалуу кагаздардын түрүн жайгаштыра алат. Иште республикадагы баалуу кагаздар базарынын абалы анализденген, ишканаларды өнүктүрүүгө, инвестицияларга жана инновацияларга каражаттарды трансформациялоо жүрүп жатат, фонддук базардын жардамы менен инновацияларды каржылоо боюнча иш-чаралар сунушталган жана көйгөйлөр аныкталган.

Акционерлөөнүн негизги артыкчылыгы инвестициялык жана инновациялык долбоорлор каржылоонун методу катарында төмөнкүлөр кирет:

- тартылган ресурстар үчүн төлөмдөр шарттуу мүнөзгө ээ эмес, акционердик коомдун каржылык жыйынтыгына жараша ишке ашырылат;

- акцияларды чыгаруунун эсебинен тартылган ресурстарды колдонуу алгылыктуу масштабка ээ жана мөөнөттөр боюнча чектелген эмес;

- эмиссия жана акцияларды жайгаштыруу инвестициялык жана инновациялык долбоорду ишке ашыруунун башталышында каржылык ресурстардын зарыл болгон көлөмүн түзүүнү камсыз кылууга мүмкүндүк берет, ошондой эле инвестициялык жана инновациялык долбоор киреше алып келе баштаганда дивиденддерди төлөөнү токтотуп койгон мезгилге чейин, ошондой эле акцияларды жайгаштырууда насыялык мамилелерден айырмаланып залог талап кылбайт;

- акциялардын ээлери долбоорду ишке ашырууда муктаждыкка коротулган каражаттардын максатуу колдонулушуна көзөмөл жүргүзө алышат, ошондой эле акцияларды жогорку курс боюнча сатуудан жана дивиденддер түрүндө киреше ала алышат.

Инвестициялык жана инновациялык долбоорлорду каржылоонун ушул методдору менен катар акцияларды чыгаруунун жана жайгаштыруунун эсебинен алгылыктуу бир катар чектөөлөргө ээ:

- акционердик коом акцияларды чыгарууну, жайгаштырууну аяктаганда каржылык ресурстарды алат, бул болсо убакытты, кошумча чыгымдарды, ишкананын каржылык туруктуулук далилдерин, маалыматтык тазалыкты ж.б. талап кылат;

- кошумча акцияларды чыгаруу процедура боюнча каттоодон өтөт, байкаарлык операциялык кармоолор менен листинг кылат;

- эмиссия процедурасын өтүүдө акционердик коом кошумча коротууларга кабылат, баалуу кагаздар базарынын кесиптик катышуучуларынын кызматын төлөөгө, ошондой эле акцияларды чыгарууну каттагандыгы үчүн төлөө;

- кошумча чыгарылган акциялар дайым эле толук көлөмдө жайгаштырыла бербейт жана дивиденддерди төлөбөй коюу тобокелдиги, акциянын курсунун төмөндөшүндө капиталды жоготуу тобокелдиги бар;

- мыйзам боюнча акционердик коом эмиссиядан кийин жылдын жыйынтыгы боюнча дивиденддерди төлөөгө милдеттүү (эгерде ишкана киреше көрсө, акционерлердин жалпы чогулушунун чечими боюнча), ошондой эле мезгил-мезгили менен өз акционерлерине отчетторду жөнөтөт ж.б.

Азыркы учурда Кыргызстандын баалуу кагаздар базары позитивдүү жылыштар менен мүнөздөлөт, жетиштүү өнүккөн инфраструктура жана адекваттуу мыйзамдуу база, ошондой эле оң фактор катарында корпоративдик башкарууну жакшыртууда белгилүү бир жыйынтыктарга жетишүү, таза иштөөнү камсыз кылуу, баалуу кагаздардын эмиссиясын жөнгө салууну жакшыртуу эсептелет. Бүгүн күндө бир катар ийгиликтүү ишканалар бар, өз өндүрүшүн өнүктүрүү максатында керектүү каржылык ресурстарды тартуу

үчүн активдүү фонддук базарды колдонушат. Кыргыз Республикасында эмитенттер баалуу кагаздары менен келишим түзүү көлөмүнүн өсүүсү байкалууда.

Ошону менен бирге Кыргыз Республикасынын базары бүгүнкү күндө инвесторлордун тар чөйрөсү үчүн гана маселелерди аткаруучу, жогорку тобокелдик менен эффективдүү механизминин жетишсиздиги менен мүнөздөлөт. Фонддук базардагы сатуулардын көлөмү азырынча биздин өлкөдө фонддук базар аркылуу экономиканы жетиштүү каржылоону камсыздоого мүмкүн болгон деңгээлине жете элек. Каржылык базар жана экономиканын реалдуу сектору ортосунда ишканалардын каржылык ресурстарга жетүүсүндө тоскоолдук кылуучу барьер жаралды. Бул болсо өзүнчө бир бардык экономиканы өнүгүүсүндө кармап турган фактор сыяктуу токтоткуч болду жана көпкө чейин да экономикалык өсүүгө жагымсыз таасир бермекчи.

Жогоруда баяндалганды жалпылап, биз тараптан республикабыздагы баалуу кагаздар базарын өнүктүрүүнүн негизги көйгөйлөрү белгиленген:

- базарда жетиштүү санда кирешелүү жана салыштырмалуу ликвиддүү каржылык инструменттердин жоктугу;
- ишканалардын жана уюмдардын фонддук базар менен иштөөгө даяр эместиги;
- баалуу кагаздарга инвестирлөө суроолорунда калктын билим деңгээлинин жетишсиздиги;
- эмитенттердин капиталдардын ачык базарына чыгууда кызыгуунун жетишсиздиги, эмитенттердин жеке менчигинде акциялардын ири пакеттерин кармап калууга умтулуу, капиталдарды мобилизациялоо боюнча базардын мүмкүнчүлүгүн түшүнбөстүк. Ошентип, өткөрүлгөн анализ көрсөтүп тургандай, акцияларды жана башка баалуу кагаздарды чыгаруудан жана жайгаштыруудан түшкөн пайданын байкаарлык бөлүгү азырынча экономиканы модернизациялоого жана аны өнүктүрүүгө түрткү болбойт. Андан сырткары, баалуу кагаздарды жайгаштыруунун жардамы менен тартылган ишканалардын каражаттарынын көлөмү жана аларды негизги фонддорду сатып алууга жөнөтүшөт, негизги каражаттарды каржылоонун булактарында аз гана бөлүгүн түзөт. Ошондуктан саналган көйгөйлөрдү тез чечүү биздин республикада баалуу кагаздар базарын өнүктүрүүгө, инновациялык ишмердүүлүктү активизациялоонун жыйынтыгы катарында түрткү болот.

«Инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун келечектүү базардык булактары» деген аталыштагы төртүнчү главада республикада илимди жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун келечектүү базардык булактарын колдонуу негизделген жана сунушталган: лизинг, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк, венчурдук каржылоо.

Өнүккөн өлкөлөрдүн тажрыйбасы көрсөткөндөй, кымбат баалуу жабдыктарды, транспорттук каражаттарды, энергетикалык орнотмолорду, компьютердик жана телекоммуникациялык техниканын ж.б. талап кылынуучу технологиялык инновацияларды ишке ашырууда көпчүлүк учурда каржылык лизингке кайрылышат. Мында лизинг насыялык жана бюджеттик каржылоо,

өзүн-өзү каржылоо, акционерлөө ж.б. сыяктуу каржылоонун методдору менен катар кеңири таркалууга жана колдонууга ээ болду. Каржылык лизингдин башкы артыкчылыгынын бири болуп ишкананын өздүк каржылык ресурстарынын жетишсиздигинде кымбат баалуу жаңылыктарды таркатууга, ошондой эле өндүрүүчүгө тез базарга кирүүгө жана конкреттүү артыкчылык алууга мүмкүндүк берүү эсептелет.

Демек, лизинг салттуу банктык насыялоодон бир канча эсе жагымдуу, айрыкча тез таркалып жаткан орто жана кичине ишканалар үчүн жана өзүнүн экономикалык мазмуну боюнча лизинг келишими насыялоо боюнча операцияларга жакын.

Таблица 4.1-Насыялык жана лизингдик механизмдердин өзгөчөлүгү

Насыя	Лизинг
Каржылык каражаттар каалаган ишкердик ишмердүүлүккө жөнөтүлөт	Каржылык каражаттар өндүрүштүк ишмердүүлүктү активизацияга жөнөтүлөт
Насыялоодо банк залогту же тапшырыкты кошумча камсыздоону талап кылат	Лизингде, лизингдик компаниянын балансында турган лизинг предмети, залог катарында катышат
Каражаттарды максаттуу корутууну текшерүү процессинде текшерүү инструменттеринин жоктугунан аларды колдонуу татаалдашкан.	Каражаттарды максаттуу колдонууну текшерүү кепилденген, анткени лизинг конкреттүү сүйлөшүлгөн жабдыкка берилет.
Насыяны кайтарууда 100% кепилдик талап кылынат жана аны колдонгондук үчүн пайыздар	Лизингке берилип жаткан жабдыктын наркынын чондугу кепилдик өлчөмүнөн төмөндөйт, анткени ал өзү кепилдик болот.
Сатып алынган жабдык ишкананын балансында чагылдырылат, ага амортизация эсептелет.	Жабдык ишкананын балансында чагылдырылбайт, ага амортизация эсептелбейт, ага салык төлөнбөйт.
Насыя үчүн төлөм өздүк каражаттардан жабылат жана бардык керектүү салыктар бөлүнгөн ишканага киреше алуу зарыл.	Лизингдик төлөмдөр өзүнө наркты камтыйт, салык салуу базасынын төмөндөшүнө алып келет жана өндүрүштү өнүктүрүүгө стимулдаштырат.

Булак: Таблица автор тарабынан түзүлгөн.

Ошентип, биздин көз-карашта конкреттүү долбоорду ишке ашырууда лизингди колдонуу тууралуу чечим инвестицияларды жана инновацияларды каржылоонун башка формаларын салыштырмалуу анализинин негизинде кабыл алынышы керек. Ошого карабастан лизингдин өнөр-жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүктөрүн банктык насыялоо менен салыштырмалуу артыкчылыгы, учурда биздин республикада, ресурстарды тартуунун берилген формасы практикалык колдонушун тапкан жок. Бул жерден түзүлгөн шарттарда лизингди түз инвестицияларга альтернатива катарында бир жагынан, экинчи жагынан мамлекеттик-жеке өнөктөштүк форма катарында кароого белгилей кетүү зарыл. Ошондуктан лизинг өнөр-жайда илимий-техникалык прогресстин жетишкендиктерин ишке ашырууга жардам берүүдө эффективдүү инструмент болуп эсептелет. Ошону менен катар бүгүнкү күндө белгиленген ата мекендик экономикага карай багытты кайра буруу тенденциясы ЕАЭБ алкагында интеграциянын фонунда соода-ортомчудан инвестициялык-өндүрүштүк форматка жылдырууда лизингди өнүктүрүү

келечегин кеңейтүүгө мүмкүндүк берет, натыйжада, негизги каражаттарды чарбаларда жана кыргыз экономикасыны тармактарында жаңылоону уюштурат.

Ушуга байланыштуу башка өлкөлөрдүн тажрыйбасын эске алуу менен биз тараптан инновациялык долбоорлорду каржылоо үчүн лизингдик мамилелерди өнүктүрүү сунушталууда. Ал үчүн төмөндөгүлөр керек:

- каржылык лизингдин механизмдерин колдонуу менен инновациялык долбоорлорду ишке ашырууга өнөр-жай ишканаларын мамлекеттик стимулдаштыруу;

- лизингдик компаниялардын жана коммерциялык банктардын ишмердүүлүктөрүнүн инновациялык багыттуулугун күчөтүү;

- мамлекеттик-жеке инновациялык долбоорлорду ишке ашырууда каржылык лизингдин механизмдин өнүктүрүү.

- эл аралык уюмдарда жана фонддордо лизингдик операцияларды каржылоого насыялык ресурстарды колдонуу мүмкүндүгүн кароо.

Биздин көз-карашта берилген сунуштар республиканын өнөр-жай инновациялык долбоорун каржылоонун эффективдүү булагы катарында лизингдин ролун жогорулатууга мүмкүндүк берет. Жогоруда белгиленгендей, инновациялык ишмердүүлүктүн ийгилиги байкаарлык деңгээлде каржылык колдоону уюштуруу формалары жана ыкмалары менен аныкталат.

Өнүккөн өлкөлөрдө инновациялык ишмердүүлүктү каржылоо мамлекеттик, ошондой эле жеке булактардан ишке ашырылат. Батыш Европанын жана АКШнын көпчүлүк өлкөлөрү үчүн КР ИИИ үчүн мамлекеттик жана жеке капитал ортосунда каржылык ресурстарды орточо тең бөлүштүрүү мүнөздүү.

Илимий-изилдөө жана инновациялык ишмердүүлүктүн жыйынтыктарын колдонууну активдештирүүдө жеке секторду кызыктыруу үчүн жана өндүрүштүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу максатында мамлекеттик жана жеке уюмдардын өз ара пайдалуу кызматташууга зарыл экендигин аныктайт. Биздин көз-карашта, илим жана инновациялык ишмердүүлүктүн чөйрөсүндө мамлекеттик-жеке өнөктөштүктүн (МЖӨ) ар түрдүү формаларын ишке ашыруу жана уюштуруу жолунда мүмкүн.

Мында, мамлекет өзүнө илим жана техниканын өнүгүүсүнүн алдыңкы тармактарында илимий изилдөөлөрдү жана иштелмелерди, мамлекеттик каржылоону камсыздоочу, илимге көлөмдүү өндүрүштү, жогорку технологиялык продукцияны өнүктүрүүгө багытталган, ата мекендик өнөр-жайдын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн камсыздоочу функциясын алат. Жеке бизнес инновациялык долбоорлорду биргелешкен каржылоодо катышат жана изилдөөлөрдү жана иштелмелерди жүргүзүү процессинде илимий-техникалык ишмердүүлүктүн жыйынтыктарынын коммерциализацияны камсыздайт.

Таблица 4.2- Ар түрдүү өлкөлөрдөгү МЖӨ колдонуу чөйрөсү

Өлкөлөр	МЖӨ колдонуу чөйрөсү
АКШ	Транспорттук инфраструктура, калдыктар/агын суулар, шаардык курулуш, коммуналдык кызматтар, билим берүү, саламаттыкты сактоо, шаардык чарба
Германия	Билим берүү, спорт, түзөтүү мекемелери, саламаттыкты сактоо, логистикалык борборлор, ИКТ
Польша	Транспорттук инфраструктура, саламаттыкты сактоо, турак-жай ижарасы, калдыктарды утилизациялоо, электроэнергетика, ИКТ, инфраструктура, коомдук транспорт
Франция	Административдик инфраструктура, саламаттыкты сактоо, ИКТ, түзөтүү мекемелери, транспорттук инфраструктура, билим берүү, спорт
Улуу Британия	Аэропорттор, турак-жай куруу, транспорттук инфраструктура, саламаттыкты сактоо, калдыктарды утилизациялоо, ИКТ, түзөтүү мекемелери, билим берүү, спорт
Россия	Турак-жай-коммуналдык чарба (сууну тазалоо, таштандыларда кайра иштетүү, ж.б.), транспорттук инфраструктура, социалдык инфраструктура, (билим берүү, саламаттыкты сактоо)
Казахстан	Транспорттук инфраструктура
Кыргызстан	Экономика министрлиги шаар куруу, транспорт жана саламаттыкты сактоо тармагындагы МЖӨ жакыныраак пилоттук долбоорлордун портфелин аныктады.

Булак: Рожкова С. Анализ мирового опыта использования государственно-частного партнерства в различных отраслях экономики [Текст]/ С. Рожкова // Рынок ценных бумаг. — М., 2008. — № 1 (352).С. 241-246.

Мамлекеттик жана жеке сектордун өкүлдөрү инновациялык процесстин бардык этаптарында өнөктөштөр катарында катыша алышат, анын ичинде изилдөөлөрдү жүргүзүү, конкурска катышуу үчүн документацияларды даярдоо тууралуу чечимди кабыл алуу этабында изилдөөлөрдү жана иштелмелерди каржылоо, изилдөөлөрдү жүргүзүү, долбоорду башкаруу жана алардын жыйынтыктарын коммерциализациялоодо катышат. Бирок учурда мамлекеттик изилдөө уюмдары тарабынан сунушталган мамлекеттик сектор, эрежеге ылайык, изилдөөлөрдү жана иштелмелерди аткаруу этабында чоң активдүүлүк көрсөтөт, ал эми жеке – долбоорду башкаруу этаптарында.

Ошондуктан биздин көз-карашта мамлекеттин ишмердүүлүгүн төмөндөгү негизги багыттарда ишке ашырышы керек:

- бизнестин жана коомдун, ошондой эле элдик бийликтин өз ара аракеттеринин стратегиясын жана принциптерин иштеп чыгуу;
- өнөктөштүк долбоорлорду иштеп чыгуу жана ишке ашыруу үчүн институционалдык чөйрөнү түзүү;
- өнөктөштүктү башкарууну уюштуруу, анын формаларын, методдорун жана механизмдерин иштеп чыгуу.

Мында инновациялык ишмердүүлүктү МЖӨ механизмдерин киргизүүнүн негизги артыкчылыгы төмөндөгүдөн турат:

- инвестиция жана инновациялык долбоорлор үчүн кошумча жеке каржылык ресурстарды мобилизациялоо;

– ишмердүүлүктүн эффективдүүлүгүнүн жогорку көрсөткүчүн камсыздоо, мындай ишмердүүлүктү аткарууда, мамлекеттик текшерүүнү сактоодо эффективдүү бизнес технологияларды колдонуудан улам мамлекеттик өнөктөштөргө жеке өнөктөштү тартпай, ишкердик активдүүлүктү стимулдаштырууну ишке ашырат;

– долбоордун бардык турмуштук циклында узак мөөнөттөгү келишимдик мамилелер үчүн экономиканын жана базаны өнүктүрүүгө стимулдарды түзүү.

Биздин көз-карашта биздин республикада инновацияларды инвестирилөө үчүн МЖӨ институтун өнүктүрүүгө шарттарды түзүү үчүн төмөндөгүлөр керек:

– инновацияларды инвестирилөөдө МЖӨ өнүктүрүү, бул Кыргызстан үчүн өтө зарыл. Бизнестин жана мамлекеттин өнөктөштүгү өлкөнүн экономикасын өнүктүрүүнүн маанилүү инструменти болушу мүмкүн жана калктын жашоо-турмушунун сапатын жогорулатуу;

– МЖӨ долбоорлордун ар түрдүү категориялары үчүн МЖӨ долбоорлорун ишке ашыруунун стандарттуу матрицасына, инновациялардын чөйрөсүндө долбоорлор форматын кошот;

– МЖӨ чөйрөсүндө мамлекеттик органдын жана жеке сектордун өкүлдөрүнүн компетенттүүлүгүн жогорулатуу, б.а., тендерлерди өткөрүү, келишимдерди бекитүү, сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү, долбоорлордун мониторингин ишке ашыруу суроолорунда билимдерди жана шыктарды алуу үчүн биринчи кезекте мамлекеттик кызматкерлерди, адистерди окутуу.

– инновациялык фонддордун жана камсыздоо компанияларынын каражаттарын тартуу үчүн инвестициялык инструменттерди иштеп чыгуу, физикалык тараптарды МЖӨ долбоорлорго инвестирилөө үчүн он жана андан ашык жыл мөөнөт менен;

– пилоттук МЖӨ инновациялык долбоорду иштеп чыгуу, эгерде ал ийгиликтүү болсо, МЖӨ долбоорлорду кийинкилерге колдонууга мүмкүн болот. Пилоттук долбоор орто эсеп менен каржылоонун көлөмү боюнча жеткиликтүү, мындай көз-карашта, жыйынтыктар коммерциялык жактан өзүн-өзү актоочу болушу мүмкүн, келечек МЖӨ долбоорлордо аны мотивациялоо үчүн жана бизнестин жогорулатуу максатында жүргүзүшөт.

Ушул шарттарда, МЖӨ инструменти болуп мамлекеттик жана жеке бизнестин каражаттарын бириктирөөгө мүмкүндүк берет, инновациялык сектордогу экономика үчүн стратегиялык мааниге ээ экономикалык өсүү үчүн өбөлгө түзөт.

Инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун келечектүү формасы катарында венчурдук каржылоо болушу мүмкүн, биздин республикадагы белгилүү шарттарда колдонуу тапкан эмес жана венчурдук ишкердикти түзүү жана өнүктүрүү үчүн жагымдуу чөйрөнү түзүү үчүн сунушталган. Инновациялык долбоорлорду венчурдук каржылоо каржылоонун башка булактары менен салыштырмалуу өзүнчө артыкчылыкка жана кемчиликтерге ээ. Венчурдук каржылоону пайдалуу экендигин, башка булактарды тартуудан артыкчылыкка ээ, тобокелдик жана кирешелүүлүктүн жогорку деңгээли менен долбоорлорду ишке ашыруу мүмкүнчүлүгү бар. Инвестирилөөнүн берилген түрүнүн кемчиликтерине: капиталды алуу кыйынчылыгы, долбоорду ишке

ашырууда инвестордун тарабынан дайыма текшерүү, долбоордун жогорку тобокелдиги ж.б.

Бирок башка өлкөлөрдүн тажрыйбасы көрсөткөндөй венчурдук капиталды өнүктүрүү өлкөнүн экономикасын экономикалык өсүүсүнө таасир берет. Россия жана Казахстандын тажрыйбасынын анализи аталган өлкөлөрдө венчурдук бизнес ийгиликтүү өнүгүп жаткандыгын көрсөтүп турат, 1994-ж. биринчи жолу Россияда пайда болгон, учурда кичине жана орто инновациялык компанияларда каржылык колдоо боюнча базарда ийгиликтүү кызмат кылууда. Казахстанда венчурдук каржылоо 2000-ж.дан баштап кызмат аткарат жана учурда 28 венчурдук фонддор «Тобокелдик инвестирилөөнүн акционердик инвестициялык фонду» АК формасында катталган.

Инвестициялык жана инновациялык долбоорлорду венчурдук каржылоонун булактары болуп негизинен мамлекеттик бюджет эсептелгендигин белгилей кетүү керек. Көпчүлүк изилдөөчүлөрдүн пикирлери боюнча өлкөдө венчурдук бизнести пайда кылуунун жана өнүктүрүүнүн өбөлгөлөрү болуп төмөндөгүлөр эсептелет:

- жогору коммерциялык потенциал менен инновациялык иштелмелердин болушу;

- каржылоого жана башка ишмердүүлүк үчүн даяр инновациялык фонддорду түзүү;

Жогоруда баяндалганды жалпылоо менен Кыргыз Республикасында инновациялык ишмердүүлүктү венчурдук каржылоонун түптөлүшү жана өнүгүүсү жана Кыргыз Республикасында түз инвестирилөө мамлекеттик инновациялык саясаттын приоритеттүү багыттарынын бири болуп эсептелет. Венчурдук капиталды киргизүү инновациялык ишмердүүлүктүн кичине жана орто бизнесине активдештирүү керектүү шарты болуп эсептелет. Бирок республикадагы спецификалык белгилүү көйгөйлөрдүн болушу менен венчурдук инвестирилөө иш жүзүндө колдонулбайт.

2004-ж. КР Өкмөтүнө караштуу илим жана интеллектуалдык менчик (Кыргызпатент) мамалентствосу «Венчурдук ишмердүүлүк тууралуу» мыйзам-долбоор даярдаган жана кандайдыр бир себептерден бул мыйзам кабыл алынбай келет. Ушуга байланыштуу бизге биринчи кезекте венчурдук каржылоону киргизүү үчүн мыйзамдуу базаны камсыз кылуу керек.

Тилекке каршы биздин өлкөдө бир да венчурдук фонд жок жана ошондуктан венчурдук каржылоо азырынча түптөлүү стадиясында, бирок бул эч күмөнсүз инновацияны жана экономиканы өнүктүрүүгө таасир берет. Биздин көз-карашта, келечекте венчурдук бизнес тобокел инновациялык долбоорлорду жана биздин өлкөнүн экономикасына каржылоодо өзүнүн татыктуу ордун табат.

«Өнөр-жай ишканаларын инновациялык өнүктүрүүнүн стратегиясын жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булагын тандоо моделин түзүү» деген аталыштагы бешинчи главада Кыргыз Республикасынын экономикалык өсүү моделинин арасында улуттук инновациялык системаны түзүүнүн өзгөчөлүктөрү негизделген, инновациялардын турмуштук циклын эске алуу менен инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун модели иштелип чыккан жана негизделген,

каржылоонун булагын тандоо алгоритми жана анын жеткиликтүүлүк критерийи сунушталган.

Биздин көз-карашта экономиканын инновациялык-багыттуу өнүгүүсү экономиканын салттуу тармактарында технологиялардын модернизациясы менен коштолушу керек, тактап айтканда түстүү металлургияда, жеңил жана кайра иштетүүчү өнөр-жайда, ата мекендик сырьенун базасында атаандаштыкка жөндөмдүү даяр продукцияны жогорку кошумча нарк менен чыгарууга мүмкүндүк берүүчү кайра иштетүүчү өндүрүштө жүрүшү керек.

Таблица 5.1-Республиканын өнөр-жайдагы абалынын SWOT-анализи

Күчтүү тараптары (Strengths):	Начар тараптары (Weakness):
<ul style="list-style-type: none"> • илимий-өндүрүштүк комплекс бар; • арзан жумушчу күч (калтык жумушсуздугунун эсебинен); • өлкөдөгү бош аянттардын болушу (айрыкча аймактарда); • ишмердүүлүктүн диверсификация мүмкүнчүлүгү жана негизги фонддорду эффективдүү колдонуу; • сырьелук базанын болушу; • инновациялык потенциалынын жана аны ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрүнүн болушу; • сырткы каржылоону тартуу үчүн инвестициялык долбоорлорду иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгү; 	<ul style="list-style-type: none"> • физикалык чарчаган жана моралдык эскирген негизги фонддор; • эскирген технологиялар, изилдөөлөр жана иштелмелер тармагындагы прогресстүү артта калуулар • продукциянын төмөн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү • чыгашалуу ишканалардын жогорку деңгээли, көптөгөн өнөр-жай тармактарынын төмөн кирешелүүлүгү; • инвестициялардын курч жетишсиздиги, каржы секторунун өнүкпөгөндүгү; • инвестициялык ресурстарды калыбына келтирүү жана өнүктүрүү үчүн талап кылынган чоң көлөм ; • ишканаларда инвестициялык долбоорлордун жоктугу; • экономиканын башка тармактарына жогорку квалификациялуу жумушчу күчтөрдүн кетиши ж.б.
Мүмкүнчүлүктөр (Opportunities):	Коркунучтар (Threats):
<ul style="list-style-type: none"> • жагымдуу инвестициялык климатты түзүү; • өнөр-жай ишканаларынын ишмердүүлүктөрүн колдоого багытталган мамлекеттин инвестициялык, амортизациялык жана илимий-техникалык саясаты • өнөр-жайдагы интеграциялык процесстердин кеңири өнүктүрүү • илимий-техникалык продукцияга карата өсүп жаткан ички жана чет элдик суроо-талап 	<ul style="list-style-type: none"> • экономиканын эффективдүү эмес курамы жана сырьелук багыттуулук, экономикадагы системалуу өндүрүштүк кризистин болушу; • эмгекке мотивациянын жоктугу; • мыйзамдуулуктун ырааттуу эместиги; • миграциялык коркунуч; • КР ДСУ жана ЕАЭБ кириши (атаандаштардын агымы); • инвестициялык ресурстардын кыскарышы.

Булак: Автор тарабынан түзүлгөн.

Таблицадан көрүнүп тургандай көйгөйлөр менен катар республикадагы өнөр-жай ишканаларындагы инновациялык ишмердүүлүктү активдештирүү мүмкүнчүлүктөрү бар.

Бул көйгөйлөрдү чечүү үчүн сырткы, ошондой эле ички инвестицияларды тартуу зарыл. Азыркы учурда Өлкөлүк өнөктөштүк программасынын (ӨӨП) алкагында негизги көңүл өнөр-жай стратегиясын иштеп чыгууга, өнөр-жай парктарын түзүүгө, жеңил өнөр-жай ишканаларын өнүктүрүүгө, айрыкча текстиль жана тигүү өндүрүшүнө бурулган. Текстиль жана тигүү өндүрүшүндө «Технополис» инвестициялык долбоорун ишке ашыруу боюнча иштер жүргүзүлүүдө, бул жерде кошумча жумушчу орундарды түзүү каралган. 2018-2023-ж. аралыгында өнөр-жайдын туруктуу өнүктүрүү программасынын

долбоору өнөр-жайды индустриалдык-инновациялык өнүктүрүү суроолорун өзүнө камтыйт.

Ошого карабастан азыркы учурда көптөгөн өнөр-жай ишканаларында технологиялык жаңы киргизүүлөрдү киргизүүнүн заманбап механизми жана кичине инновациялык ишкердикти өнүктүрүү үчүн керектүү технологиялык парктар жана атайлаштырылган бизнес-инкубаторлордун инфраструктурасынын жоктугу.

Ушуга байланыштуу биз тараптан биринчи кезекте республиканын бардык өнөр-жай ишканаларында инновацияларга анализ жүргүзүү жана инвесторлор, ошондой эле иштеп чыгуучулар бардык аймактарда аймактык жождордо бизнес-инкубаторлордун жана технопарктардын түзүлүшү менен консалтингдик кызмат көрсөтүү керек. Бизнес-инкубаторлор жана технопарктар жаңы иш баштаган ишкерге ар тараптуу колдоону көрсөтүшөт, алар жаңыдан түптөлүп келе жаткан компанияларды тез өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүп беришмекчи.

Өнүгүүнүн инновациялык жолуна өтүү биздин республикада илимий-техникалык прогресс чөйрөсүндө инвестициялардын көбөйүшүнүн эсебинен инновацияларды каржылоону жакшыртууну талап кылгандыгы белгилүү, анын ичинде өлкөнүн өнүгүү талаптарына туура келбеген бүгүнкү күндөгү деңгээли изилдөөлөр жана иштелмелерге ички коротуулар, ошондой эле алардын жыйынтыктуулугун байкаарлык жогорулатууну талап кылат.

Инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун механизмине жүргүзүлгөн анализи кызматтагы теоретикалык жана практикалык ыкмалары каржылоонун булактарынын конкреттүү мөнүздөмөлөрү менен конкреттүү каржылоо механизмин тандоодо колдонулуучу артыкчылыктарын жана кемчиликтерин белгилөөгө мүмкүндүк берди.

Инновациялык ишмердүүлүктө каржылоонун булагын тандоодо таасир берүүчү критерийлердин бири болуп анын наркы, б.а. бул ишкана үчүн канчага турары эсептелет.

Практикада тартылган булактын наркын аныктоонун ар түрдүү методдору бар жана методдорду тандоодо төмөндөгүдөй көрсөткүчтөрдү эске алуу керек: пайыздык чен, инфляция деңгээли, салыктар ж.б. Тартылган капиталдын наркын аныктоодо капиталдын орточо салмактуу баасына эсеп кылышат, бул займдык каражаттарды эффективдүү колдонууну аныктоого мүмкүндүк берет. Инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булагын тандоодон кийин алардын наркы боюнча жеткиликтүүлүк критерийлери боюнча аныктоого өтүү керек.

Бул критерий ишкананын көптөгөн факторлорунан, атап айтканда уюштуруу-укуктук формасынан, активдердин чоңдугунан жана айланма каражаттардан, тартуу жана мөөнөт максаттарынан көз каранды.

Инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булагы критерийин аныктоо үчүн жеткиликтүүлүк коэффициенттин аныктоо сунушталат, төмөндөгү формула менен эсептелет:

$$K_{\text{жетиш.}} = I_{\text{ок}} / P_{\text{ок}} \quad (1)$$

мында $I_{\text{ок}}$ - негизги капиталга инвестициялар;

i - каржылоо булактарынын тобу.

Пок- негизги капиталды каржылоодогу муктаждык.

Жүргүзүлгөн анализдин маалыматтарынын негизинде биз тараптан соңку жылдардагы биздин республикадагы өнөр-жай ишканаларын каржылоонун булагынын жеткиликтүү коэффициентинын төмөндөгү маалыматтары алынган.

Таблица 5.2- Кыргыз Республикасынын өнөр-жайындагы инновациялык ишмердүүлүгүн каржылоонун булактарынын жеткиликтүүлүгүн баалоо

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ишкананын өздүк каражаттарынын жеткиликтүүлүк коэффициенти	0,9	0,8	0,9	0,06	0,08	0,6	0,7
Бюджеттик каражаттардын жеткиликтүүлүк коэффициенти	-	-	-	-	0,16	0,01	0,01 кем эмес
Чет элдик каражаттардын жеткиликтүүлүк коэффициенти	0,05	0,08	0,1	0,06	0,001	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес
Банктык насыялоонун жеткиликтүүлүк коэффициенти	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес
Акцияларды жана облигацияларды чыгаруунун жеткиликтүүлүк коэффициенти	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес	0,01 кем эмес
Лизингдин жеткиликтүүлүк коэффициенти	-	-	-	-	-	-	-
МЖӨ жеткиликтүүлүк коэффициенти	-	-	-	-	-	-	-
Венчурдук каржылоонун жеткиликтүүлүк коэффициенти	-	-	-	-	-	-	-

Булак: КР УСК маалыматтарынын негизинде автор тарабынан эсептелген.

Эсептөөлөрдөн алынган маалыматтарга ылайык биз тараптан өнөр-жайдын инновациялык ишмердүүлүктөрүн каржылоонун булактарына жеткиликтүүлүк анализденген, мында төмөндөгүдөй кортундуларды белгилөөгө болот:

- бардык каржылоо булактарынын чектелгендигине байланыштуу өнөр-жайдагы инновациялык ишмердүүлүктүн толук каржыланбай калуу көйгөйлөрү бар;
- негизги жеткиликтүү булак болуп ишкананын өздүк гана каражаттары эсептелет;
- өнөр-жай ишканалары үчүн мамлекеттик бюджеттин дефицитинен бюджеттик каржылоо татаал жеткиликтүү жана аз колдонулуучу булак катары эсептелет;
- инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булагы катарында банктык насыялоону жана баалуу кагаздар рыногун (акциялардын жана облигациялардын эмиссиясы) колдонуу жеткиликтүүнүн өзгөчө төмөн жеткиликтүү деп эсептелет;
- инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун жеткиликтүү эмес булактары болуп: лизинг, МЖӨ жана венчурдук каржылоо эсептелет.

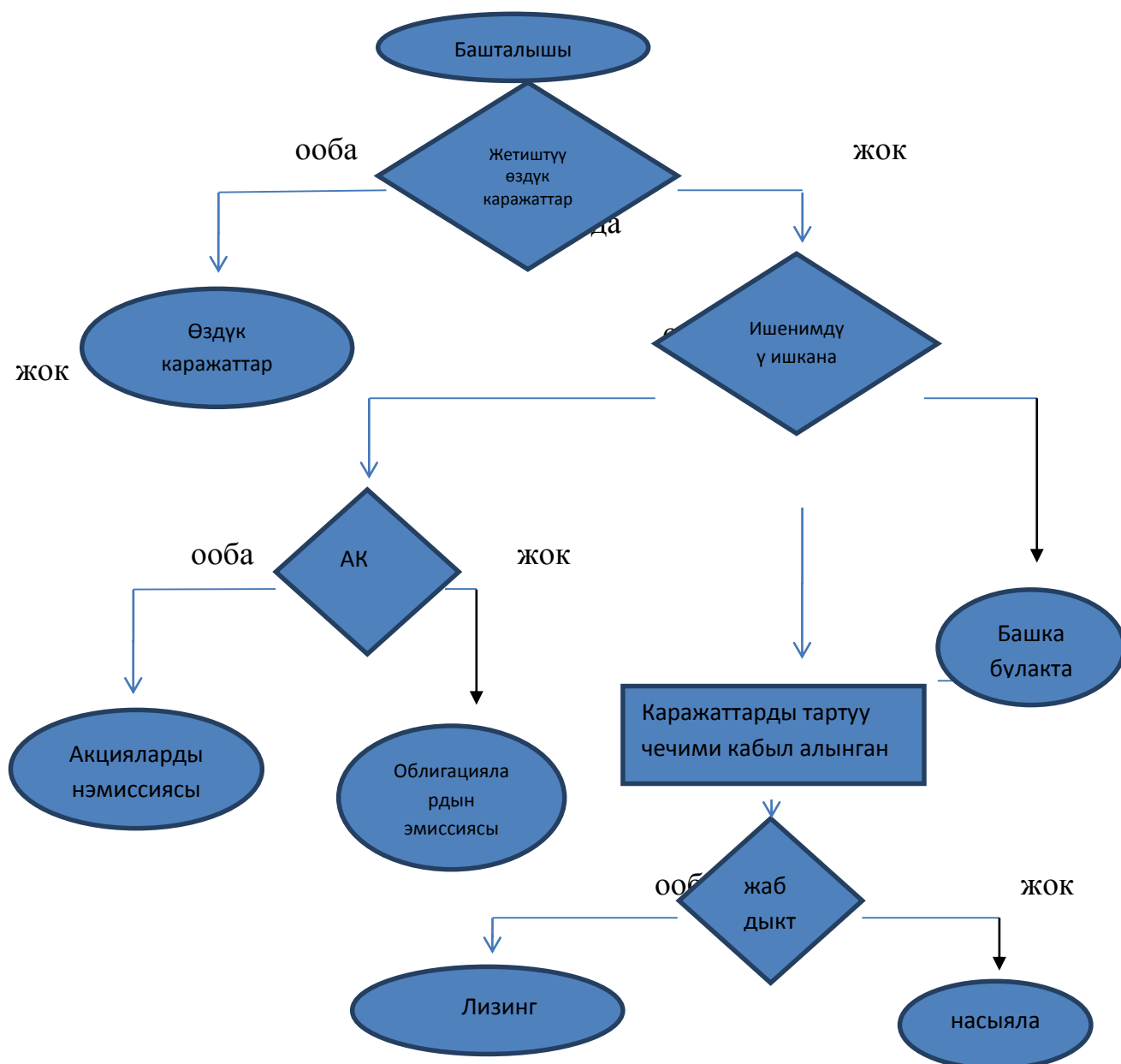
Ушундан улам биз тараптан ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүн каржылоонун булагын тандоонун алгоритми сунушталган.

Ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүн каржылоонун булагын тандоо үчүн төмөндөгүдөй факторлор таасир берери белгилүү:

- ишкананын жетиштүү өздүк каражаттарынын болушу;
- ишкананын уюштуруучулук-укуктук формасы;
- ишкананын өнүгүү стратегиясынын болушу;
- жабдыктарды жана технологияларды сатып алуунун ыкмалары.

Азыркы учурда өнөр-жай ишканаларынын өздүк каражаттары жетишсиз экендиги белгилүү, ошондуктан башка сырткы булактарды тартуу зарыл. Каржылоонун мүмкүн болгон булагын аныктоо ишкана үчүн жеткиликтүүсүн тандоо кийинки этап болуп эсептелет.

Мында ишкананын тиби эске алынат, эгерде ишкана биринчи жолу жогорку тобокелдүү долбоорду киргизсе, анда көпчүлүк учурда алар үчүн инвесторлорду издөө кыйынчылыгы жаралат. Мындай ишканалар үчүн сунушталган тобокелдүү долбоорго барууга макулдугу бар инвесторду, б.а. венчурдук инвесторду табуу жолу туура келет.

Сүрөт 5.1. Ишканадагы инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун булагын тандоо алгоритми.

Эгерде ири ишкана, өзүн базарда узак мөөнөттөгү жана ишенимдүү насыялоочу жана өнөктөш катарында көрсөтө алса, анда анын салттуураак булагын тандоо мүмкүнчүлүгү бар, алсак, насыя же баалуу кагаздар эмиссиясы сыяктуу. Мындай күчтүү ишканалар үчүн каржылоонун булагын тандоодо баарынан мурда өздүк капиталды күчөтүү же займдарды тартуу керек.

Бирок, баалуу кагаздарды чыгаруу менен ресурстарды тартуу жана аларды таркатуу уюштуруучулук-укуктук формага ээ акционердик коомдук ишканаларына гана мүнөздүү экендигин белгилөө керек. Акцияларды чыгарууну чечүүдө акционердик коомду башкарууда көзөмөлдөөнү жоготуп коюу тобокелдиги бар, ошондуктан компанияны жоготуп коюу тобокелдиги салыштыруу керек жана бул оң эффект берет, ошентип ушундай жол менен каражаттарды тартууга жетишсе болот. Бирок мындай тобокелдиктин кереги жок, андыктан ишканага акцияларды чыгаруу менен каражаттарды тартуу да туура келбейт. Каржылоонун ар түрдүү формалары салынган капиталдын жана ишкананын каржылык туруктуулук көрсөткүчүнө ар түрдүүчө кирешеге (пайдага) таасир берери белгилүү.

Ошондуктан каржылоонун булагын тандоо тууралуу чечимди кабыл алууда алардын максаттарын эске алуу керек: ишкана инвестициялык капиталды берүүдө максималдуулукка жетишүү керек, же каржылык туруктуулукту максималдуу сактоого жана көбөйтүүгө жетишүү зарыл. Биздин пикир боюнча инновациялык ишмердүүлүктү каржылык булактарды пайдалуураагы, салынган каражаттардын кайра кайтарылышын максималдыштыруу, банктардын насыяларын, ошондой эле лизинг, каржылардын тартуунун формасы катарында насыя сымал өзгөчөлүгү бар. Жогоруда белгиленгендей, лизинг каржылык ресурстарды тартуунун өзгөчө формасы болуп эсептелет, анткени ал насыя сымал каралат, анткени ал төлөөлөрдүн башталышында, тездигинде, кайтарымында насыя сыяктуу шарттар менен берилет. Лизингдин насыядан маанилүү айырмачылыгы, лизингдик келишимди түзүүдө лизинг алуучу инновациялык долбоорду ишке ашырууда өзүнө керектүү мүлктү сатып албагандыгы эсептелет. Келишимге ылайык жабдык же мүлк ижарага берилет, кийин өзүнө сатып алуу мүмкүнчүлүгү калдыктагы нарк боюнча келишимдин мөөнөтү аяктагандан кийин гана сатып алуу жүргүзүлөт. Ошентип, эгерде бул мүлк ишканага берилген долбоор үчүн гана керек болсо, андан кийин ал керек болбой кала турган болсо, анда лизинг келишимин түзүү пайдалуураак.

Биздин көз-карашта, ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүн каржылоо үчүн чет элдик капиталды тартууда инвестор компанияны башкарууну өз колуна ала тургандыгын эске алуу керек жана компанияны башкарууда баарынан мурда өз кызыкчылыктары менен жетекчилик кылат, ал кызыкчылыктар көпчүлүк учурда ишкананын кызыктары менен туура келбейт. Бул болсо, жумушчуларды массалуу бошотууга, экологияга зыян алып

келүүгө, ж.б. ишкананы көзөмөлдөөнү жоготууга жана ал гана эмес, башка компания тарабынан ал ишкананы жутуп алууга алып келет.

Ошндуктан каржылоонун булагын тандоодо ишкананын үстүнөн көзмөлдөө жүргүзүүнү жоготуп коюу тобокелдигин жана оң эффекттин салыштырып көрүү керек, эгерде ушундайча жол менен каражаттарды тартууда жетишилген болсо. Эгерде мындай тобокелдик жагымсыз болсо, анда мамлекеттик каржылоону тартуу мүмкүн.

Мамлекеттик бюджеттин эсебинен инновациялык ишмердүүлүктү каржылоо болсо, мында инвестор жана кепилдик катарында мамлекеттин бул процессте катышуу эффективдүү экендигин белгилесе болот.

Башка өлкөлөрдүн тажрыйбасы көрсөткөндөй, ишкананын инновациялык ишмердүүлүгү тобокелдүү болуп эсептелет жана мамлекеттин катышуусу бул тобокелдик азайтат, атап айтканда, инновациялык процесстин баштапкы стадиясында жеке инвесторлорго белгилүү кепилдиктерди берүүнүн эсебинен, ошондой эле долбоорду ишке ашырууда мамлекеттик-жеке өнөктөштүк жолу менен түз үлүштүк катышуу менен ишке ашырылат.

Ошентип, сунушталган алгоритм иш жүзүндө ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүн каржылоо булагын тандоодо колдонуучу, ишканага туура багыт алууга жана булакты туура тандоого мүмкүндүк берүүчү, анын муктаждыктарын жана кызмат аткаруу шарттарын канааттандыруучу схема болуп эсептелет.

Бирок, жүргүзүлгөн анализ көрсөткөндөй, бул жагдай көптөгөн ишканалардын каржылык-экономикалык абалынын канааттандыраарлык эместиги, өнөр-жай тармагынын төмөн кирешелүүгү, инвестициялык ресурстардын чектелгендиги, өлкөдөгү экономикалык жана саясий кырдаалдын белгисиздиги менен татаалдашууда.

КОРТУНДУЛАР:

1. Инновациялык ишмердүүлүк экономикалык ишмердүүлүктүн өзгөчө, спецификалуу түрү катарында пайда болот жана кызмат аткарат, продуктивдүү аракеттер, мамилелер жыйындылар, натыйжада адамдар инновациялар аркылуу өз экономикалык муктаждыктарын, кызыкчылыктарын жана максаттарын канааттандырышат.

2. Инновация категориясын автор тарабынан чечмелөө сунушталган, «инновация» түшүнүгү илимий-изилдөөнүн же практикалык ишмердүүлүктүн сапаттуу жаңы жыйынтыгы (алгылыктуу жакшыртылган) катарында, технологияга, продуктыга, кызматка же аларды андан ары базарда, потенциалдуу керектөөчүгө чейин жылдыруу жана алардын муктаждыктарын канааттандыруу эсептелет.

3. Инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун эффективдүү системасы уюштуруучулук укук-ченемдик негиздерден жана алардын макулдашылган аракеттеринен көз каранды экендигин көрсөтүп турат.

4. Инновацияларды каржылоо механизми - инновацияларды түзүү жана киргизүү үчүн керектүү, каржылык ресурстарды кайрадан түзүү жана кайрадан

бөлүштүрүү жолу менен инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоого багытталган каржылык методдордун жана инструменттердин системасы.

5. Илимди колдоо жана инновациялык ишмердүүлүк тармактарындагы мыйзамдуулукта укуктук суроолору чечилбегендигин белгилей кетүү керек:

- эффективдүү инновациялык инфраструктураны түзүү үчүн механизмдердин жоктугу (кичине инновациялык ишканалар, технопарктер, бизнес-инкубаторлор, кластерлер);
- илимий жана интеллектуалдык ишмердүүлүктүн жыйынтыктарын коммерциализациялоонун механизмдери жетиштүү жөнгө салынбагандыгы;
- инновациялык ишмердүүлүктүн субъектери жана мамлекеттик бийлик органдар жана уюштуруучулук, укуктук жана экономикалык шарттарды бекемдөөчү, илимий, илимий-техникалык жана инновациялык ишмердүүлүктүн кепилдөөчү, инновациялык продукцияны керектөөчүлөр ортосундагы мамилелердин жөнгө салынбагандыгы;
- изилдөөлөрдүн жана иштелмелердин жыйынтыктарын колдонуу чөйрөсүндөгү мамлекеттик жана жеке секторлордун укуктук өз ара аракеттери чечилген эмес.

6. Тартылган каражаттардын эсебинен инновацияларды каржылоонун келечектүү заманбап методдоруна: лизингдик каржылоо; мамлекеттик-жеке атаандаштык; венчурдук каржылоо кирет. Каржылоонун берилген методдору инновациялык ишмердүүлүктүн максаттары үчүн каржылык каражаттарды тартуу боюнча негизги методдор катарында сунушталган.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Илимди жана инновацияны каржылоонун таза эффективдүү системасын түзүүгө кызматтагы мыйзамдуулукту оптимизациялоо боюнча жана мамлекет тарабынан өз кызматтык милдеттерин эффективдүү ишке ашыруу үчүн «Илим жөнүндө» КР мыйзамына жана «КР УИА тууралуу» КР мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү сунушу киргизилген.

2. Мамлекет өз деңгээлинде түздөн-түз өзүнүн катышуусу менен бирге инновациялык ишмердүүлүккө жеке капиталды тартуу боюнча керектүү шарттарды камсыз кылышы керек, инновацияларды каржылоодо, ошондой эле ишканалардын инновациялык ишмердүүлүктү активдештирүү үчүн байкаарлык салыктык жеңилдиктерди киргизүү жолу менен стимулдаштыруунун заманбап методдор колдонулду.

3. Жогоруда баяндалгандан улам жана дүйнөлүк практиканы жалпылоо, биздин көз-карашта, республикабыздын инновациялык ишмердүүлүктү жакшыртуу үчүн төмөндүгү багыттар боюнча жүргүзүү максаттуу:

- илимий изилдөөгө, билим берүүгө жана инновацияларды колдоого болгон чыгымдардын бюджеттик каржылоо көлөмүн аларды эффективдүү колдонуу критерийлерин киргизүүнү эске алуу менен этаптуу көбөйтүү;

- интеллектуалдык менчиктин ишканаларына тийиштүүлөрдүн негизинде продукциялардын жана технологиялардын жаңы түрүн иштеп чыгуу жана өздөштүрүү боюнча ишке ашырылуучу долбоорлордун илимий-техникалык чөйрөнүн кичине ишканаларына каржылык, маалыматтык жана башка жардам көрсөтүү;
- заманбап каржылык механизмдерди колдонуу менен инновациялык долбоорлорду ишке ашыруучу өнөр-жай ишканаларын мамлекеттик стимулдаштыруу, инновацияларды инвестирилөө үчүн МЖӨ өнүктүрүү жана лизингдик операцияларды каржылоого эл аралык уюмдар жана фонддор насыялык ресурстарды колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн кароо;
- жеке капиталды берилген секторго кеңири тартууну камсыз кыла турган инновацияларды каржылоонун толук кандуу системасын куруу.

4. Жүргүзүлгөн анализ илимий адабияттын ата мекендик, ошондой эле чет элдик адабиятта керектүү деңгээлде инновациялык ишмердүүлүктү каржылоону уюштуруунун методикасы сүрөттөлбөгөн, ал эми учурдагы методикалар бир тараптуу мүнөзгө ээ жана инвестициялык анализинин методдоруна таянганын көрсөттү. Ушуга байланыштуу автор тарабынан ишкананын инновациялык ишмердүүлүгүн каржылоонун булагын тандоо алгоритми иштелип чыккан.

5. Изилдөөдөн алынган жыйынтыктарды колдонуу республиканын өнөр-жай ишканаларынын инновациялык ишмердүүлүктөрүн каржылык камсыздоо суроолорун негиздүү жана эффективдүү чечүүгө мүмкүндүк берет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА БАСЫЛЫП ЧЫККАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Жапаров, Т.Т. Основные направления развития инновационной деятельности в Кыргызской Республики на современном этапе [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.: Вестник КНУ им.Ж.Баласагына, 2005.- серия 2.-С.137-140.
2. Жапаров, Т.Т. Таштаналиева Р.К. Управление институциональными инвесторами портфелем ценных бумаг. [Текст] / Т.Т. Жапаров, Р.К. Таштаналиева.- Б.: Вестник КНУ им.Ж.Баласагына, 2005.- С.325-326.
3. Жапаров, Т.Т. Роль и значение венчурного инвестирования в инновационной деятельности [Текст] / Т.Т. Жапаров - Б.: Вестник КНУ им.Ж.Баласагына, 2009.-С.159-161.
4. Жапаров, Т.Т. Пути перехода Кыргызской Республики к инновационной экономике [Текст] / Т.Т. Жапаров - Б.: Вестник КНУ им.Ж.Баласагына, 2009.- С.155-158.
5. Жапаров, Т.Т. Инновационная деятельность как объект инвестирования в развитии экономики Кыргызстана [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.: Вестник Академии управления при Президенте Кыргызской Республики, 2009.- №9.- С. 63-66.
6. Жапаров, Т.Т. Исследование проблем оценки эффективности инноваций [Текст] / Т.Т. Жапаров.-Б.: Вестник Академии управления при Президенте Кыргызской Республики, 2011.- №12. -С.242-246.

7. Жапаров, Т.Т. Методы коммерческого финансирования инновационных проектов [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.: Вестник КНУ имени Ж.Баласагына, 2012. - С.160-165.
8. Жапаров, Т.Т. Проблемы финансового обеспечения сферы НИОКР в Кыргызской Республике [Текст] / Т.Т. Жапаров // Журнал «Вестник КНУ имени Ж.Баласагына» Бишкек.- 2012. - С.166-170.
9. Жапаров, Т.Т. Вопросы внедрения инновационной технологии в энергетике [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.: Вестник Академии управления при Президенте Кыргызской Республики, 2012.- №15.-С.100-104.
10. Жапаров, Т.Т. Финансово- кредитный механизм стимулирования инновационной деятельности в КР [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.: Вестник Академии управления при Президенте Кыргызской Республики, 2011.- №13.
11. Жапаров, Т.Т. Венчурно- инновационная политика в экономике Кыргызской Республики [Текст] / Т.Т. Жапаров .-Б.: Вестник Академии управления при Президенте Кыргызской Республики, 2010.- №11. - С.53-58.
12. Жапаров, Т.Т. Венчурное предпринимательство-как финансовый инструмент поддержки инновационной деятельности [Текст] / Т.Т. Жапаров.Б.: Вестник КНУ им.Ж.Баласагына, 2012.-С.218-223.
13. Жапаров, Т.Т. Финансирование инновационной деятельности на инновационно-активном предприятии Кыргызской Республики [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.: Вестник КНУ им.Ж.Баласагына, 2013.
14. Жапаров, Т.Т. Совершенствование системы финансирования науки и инновации в Кыргызской Республике [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.: Вестник КНУ им. Ж.Баласагына, 2014.-С.247-250
15. Жапаров, Т.Т. Межгосударственное инновационное развитие и сотрудничество в рамках экономического пояса шелкового пути: проблемы и перспективы. [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.: Вестник КНУ им.Ж.Баласагына», 2015.-С.78-82.
16. Жапаров, Т.Т. Направления развития финансово-кредитного обеспечения инновационной деятельности предприятий в Кыргызской Республике [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.: Вестник КЭУ им. М.Р. Рыскулбекова,2016.- 1(35).- С.108-113.
17. Жапаров, Т.Т. Лизинг - как важный стимул развития инновационной деятельности в Кыргызстане [Текст] / Т.Т. Жапаров.- М.: Журнал «Ученые записки Российской академии предпринимательства, 2017.- том 16.- № 1.
18. Жапаров, Т.Т. Финансовое обеспечение инновационной деятельности промышленных предприятиях Кыргызской Республики [Текст] / Т.Т. Жапаров.- М.: Журнал «Интернаука», 2017.- №6-1(10). – С.74-76.
19. Жапаров, Т.Т. Проблемы внедрения инноваций на промышленных предприятиях Кыргызской Республики Кыргызстане [Текст] / Т.Т. Жапаров .- М.: Журнал Научно-практический журнал «Путеводитель предпринимателя», 2017.-вып. 34.-С.145-150.

20. Жапаров, Т.Т. Роль инновационно-ориентированного подхода в подготовке управленческих кадров [Текст] / Т.Т. Жапаров .-Б.: Вестник КЭУ им. М.Р. Рыскулбекова.2017.- 1(39) .-С.129-132.
21. Жапаров, Т.Т. Роль государства в финансировании инновационной деятельности [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Б.:Журнал «Вестник АГУПКР»,-2017.- №23.- С.153-158.
22. Жапаров, Т.Т. Проблемы кредитования инновационной деятельности [Текст] / Т.Т. Жапаров, К.Т Жапаров.- Б.: Журнал Вестник АГУПКР, 2017.- №23.- С.153-158.
23. Жапаров, Т.Т. Финансовое обеспечение инновационной деятельности промышленных предприятиях Кыргызской Республики [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Орел: Журнал «Фундаментальные и прикладные исследования в области финансов» филиал РАНХиГС, 2017.-С.79-83.
24. Жапаров, Т.Т. Банковское кредитование инновационной деятельности в Кыргызской Республике [Текст]/ Т.Т. Жапаров.- Орел: Журнал «Стратегические задачи макроэкономического регулирования и пространственного развития», 2017.-С.79-83.
25. Жапаров, Т.Т. Совершенствование стимулирования инновационной деятельности промышленных предприятий в Кыргызской Республике [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Тамбов: Журнал Вестник научных конференций, 2017.-№1-2(17). - С.42-45.
26. Жапаров, Т.Т. Финансовая политика в сфере инноваций Кыргызской Республики [Текст] / Т.Т. Жапаров .- Тамбов: Журнал Вестник научных конференций, 2017.- №1-2(17).- С.45-49.
27. Жапаров, Т.Т. Инновационное развитие и сотрудничество в рамках экономического пояса Шелкового пути/ [Текст] / Т.Т. Жапаров.-Б.: Журнал «Вестник КЭУ им. М.Р. Рыскулбекова», 2016.- 3(37).- С.129-132.
28. Жапаров, Т.Т. Выбор источников финансирования инновационной деятельности на инновационно-активных предприятиях Кыргызской Республики [Текст] / Т.Т. Жапаров.- Душанбе: Вестник технологического университета Таджикистана , 2018.-№1(32).- С.83-89.

РЕЗЮМЕ

Жапаров Турдубек Турдалиевичтин «Кыргыз Республикасында инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоо: теория, практика жана чечүү жолдору» аталыштагы 08.0010- Каржы, насыя адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын алуу үчүн жазылган диссертация.

Негизги сөздөр: инновация, инновациялык ишмердүүлүк, финансирование инновацияларды каржылоо, инновациялык-активдүү ишканалар, инновациялык ишмердүүлүк насыялоо, фонддук базар, лизинг, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк, венчурдук каржылоо.

Изилдөө объектиси: Кыргыз Республикасынын илим жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылык камсыздоо эсептелет.

Изилдөөнүн максаты: Диссертациялык иштин максаты Кыргыз Республикасында инновациялык ишмердүүлүккө теориялык негиздеме берүү жана каржылык камсыздоонун механизмдерин иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн методдору: анализ жана синтез методу, каржылык-экономикалык анализдин негизинде тактыкты камсыздоого мүмкүндүк берүүчү жана кортундулардын негиздүүлүгүн беришти.

Алынган жыйынтыктар: инновацияларды жана инновациялык ишмердүүлүктү аныктоонун тармагында теортетикалык изилдөөлөр системалаштырылган, ошондой эле инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун өзгөчөлүктөрү белгиленген жана негизделген, республикадагы илимди жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун келечектүү базардык булактарын колдонуу сунушталган: лизинг, мамлекеттик-жеке өнөктөштүк, венчурдук каржылоо. Ишке инновациялык ишмердүүлүктү инновациялардын турмуштук циклин эске алуу менен каржылоонун модели жана каржылоонун булагын тандоонун алгоритми жана анын жеткиликтүүлүк критерийлери сунушталган.

Пайдалануу даражасы: илимий жыйынтыктар жана сунуштар илимди жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылоону жакшыртуу боюнча методологияны иштеп чыгууда Кыргыз Республикасынын каржы министрлигинде колдонулат. Изилдөөнүн жыйынтыктарын КР жождорунда «Ишканалардын каржылары», «Инновациялык менеджмент», «Инновациялык экономика», «Долбоорлук каржылоо» сабактарынан окуу-методикалык комплекстерин, куралдарын жана программаларын иштеп чыгууда колдонсо болот.

Колдонуу тармагы: Иштелип чыккан алынган жоболор жана кортундулар инновациялык өнүктүрүүнү активдештирүү көйгөйлөрүн чечүүгө, илимди жана инновациялык ишмердүүлүктү каржылоонун механизмдин жакшыртууга багытталган. Алардын көпчүлүгү Кыргыз Республикасынын каржы министрлигинде, Кыргыз Республикасынын экономика министрлигинде, инновациялык ишмердүүлүктү каржылык механизмдин түптөөдө өнөр-жай ишканалары, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде – укук-ченемдик базаны жакшыртуу боюнча сунуштарда, ошондой эле инновациялык саясатты иштеп чыгууда жана жүргүзүүдө мамлекеттик бийликтин аткаруу органдарынын бардык деңгээлинде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Жапарова Турдубека Турдалиевича на тему: «Финансовое обеспечение инновационной деятельности в Кыргызской Республике: теория, практика и пути решения» на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.0010-финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, финансирование инноваций, инновационно- активные предприятия, кредитование инновационной деятельности, фондовый рынок, лизинг, государственно - частное партнерство, венчурное финансирование.

Объект исследования: является финансовое обеспечение науки и инновационной деятельности Кыргызской Республики.

Цель исследования: Целью диссертационного исследования является теоретическое обоснование и разработка механизмов финансового обеспечения инновационной деятельности в Кыргызской Республике.

Методы исследования: метод анализа и синтеза, системный и аналитический подход, которые в общем дали возможность обеспечить достоверность финансово-экономического анализа и обоснованности выводов.

Полученные результаты: систематизированы теоретические исследования в области определения инноваций и инновационной деятельности, а также выделены и обоснованы особенности финансирования инновационной деятельности, предложено применение перспективных рыночных источников финансирования науки и инновационной деятельности в республике: лизинг, государственно-частное партнерство, венчурное финансирование. В работе предложена модель финансирования инновационной деятельности с учетом жизненного цикла инноваций и предложен алгоритм выбора источника финансирования и критерий его доступности

Степень использования: научные результаты и предложенные рекомендации используются Министерством финансов Кыргызской Республики при разработке методологии по совершенствованию финансирования науки и инновационной деятельности. Результаты исследования можно использовать в вузах КР для разработки учебно-методических комплексов, пособий и программ по дисциплинам: «Финансы предприятий», «Инновационный менеджмент», «Инновационная экономика», «Проектное финансирование» и др.

Область применения: Разработанные полученные положения и выводы направлены на решение проблем активизации инновационного развития, совершенствования механизма финансирования науки и инновационной деятельности. Многие из них могут быть использованы Министерством финансов Кыргызской Республики, Министерством экономики Кыргызской Республики, промышленными предприятиями при формировании механизмов финансового обеспечения инновационной деятельности; Жогорку Кенешом Кыргызской Республики- предложения и рекомендации по совершенствованию нормативно-правовой базы, а также исполнительными органами государственной власти на всех уровнях при разработке и проведении инновационной политики.

RESUME

on dissertation paper of Dzhaparov Turdubek Turdalievich on the theme “Financial providing of innovational activity in the Kyrgyz Republic: theory, practice and ways of solution” seeking scientific degree of Doctor in economical sciences on specialization 08.0010 –finances, currency circulation, credit

Key words: innovation, innovational activity, innovation financing, innovation active enterprises, innovation activity crediting, fund market, leasing, governmental-private partnership, venture financing.

The object of the research: financial providing of innovational activity of industrial enterprises of the Kyrgyz Republic.

The aim of the research: working out and rationalising recommendations on improving the mechanisms of financial providing of innovational activity which promote the development of the Kyrgyz Republic`s economy.

Reserch methods: methods of analysis and synthesis, systematic and analytic method, which in general have provided financial and economic analysis reliability and validity of conclusions.

The gained results: theoretical investigations in the sphere of determining innovations and innovational activity have been systematized, innovational activity system peculiarities have been outlined and validated, application of perspective market sources of science and innovational activity financing in the Kyrgyz Republic: leasing, governmental- private partnership, venture financing has been suggested. The model of financing of innovational activity taking into account life cycle of innovations and the algorithm of financing source choice and the criterion of its availability has been suggested in the research.

The degree of application: The scientific results and the suggested recommendations have been applied by the Ministry of Finances in working out methodology of science and innovational activity financing improving. The results of the research can be used in higher institutions of the Kyrgyz Republic in working out training methodological complexes, course books and programs on disciplines “Enterprises management”, “Innovational management”, “Innovational economics”, “Project financing”, etc.

The sphere of application: the worked out and gained theses and conclusions are aimed at solving problems of innovational education development, the mechanism of science and innovational activity financing development. Most of them may be used by the Ministry of Finances of the Kyrgyz Republic. The Ministry of Economics of Kyrgyz Republic, industrial enterprises in developing mechanisms of innovational activity financial providing; by the Dzhogorku Kenesh of the Kyrgyz Republic – suggestions and recommendations on improving of normative- lawful structure, and also by executive branches of state power at all levels in working out and application of innovational policy.

Офсеттик кагаз. Гарнитурасы «Times». Көлөмү 2,75 б.т.
Офсеттик басма. Нускасы 100 даана.
«Аракет-принт» басмаканасында басылды.

